

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

UITGAVE VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

36E JAARGANG

WOENSDAG 7 NOVEMBER 1951

Nº 1799

COMMISSIE VAN REDACTIE

*Ch. Glasz; H. W. Lambers; J. Tinbergen;
F. de Vries; C. van den Berg (secretaris)*

Redacteur-Secretaris: A. de Wit.

Assistent-redacteur: J. H. Zoon.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË

*J. E. Mertens; R. Miry; J. van Tichelen;
R. Vandeputte; F. Versichelen.*

INHOUD

	Blz.
De wijziging in de landbouwpolitiek	820
Industrialisatieproblemen van de gemeente Emmen (I) door Dr J. Winsemius	821
De Verordening Prijsvorming Slagersbedrijven 1951 door Dr E. J. Tobi	825
Wrijvingswerkloosheid door H. P. M. Willebrands	826
London Letter door Henry Hake	830
Boekbespreking:	
Mr A. J. van Soest en J. B. J. Peeters: Belastingen, bespr. door Mr L. J. M. Nouwen	831
Internationale notities:	
'Zweedse' financiële politiek	831
Het vreemdelingenverkeer in Zwitserland ..	832
Mededelingen voor economen	833
Geld en kapitaalmarkt	833
Statistiek:	
Bankstaten	834
De kolenpositie van Nederland	834
Inleggingen en terugbetalingen bij de spaarbanken in Nederland	834
Werkloosheid en werkverruiming in Nederland	834
Enige indexcijfers van de industriële productie in Nederland	834
Grafieken:	
Het verbruik van een aantal industriële consumptiegoederen in 1950 per hoofd	835
Het verbruik van voedings- en genotmiddelen in 1950 per hoofd	835

Dezer dagen

handen schudden. Vijfenvertighonderd afgevaardigden, plaatsvervangend afgevaardigden, adviseurs en technische hulpkrachten zijn naar Parijs gegaan voor de zesde vergadering van de Verenigde Naties.

Handen wrijven; er is een zeker optimisme, niet door openbare argumenten gesteund, over de mogelijke vermindering in scherpheid van de koude oorlog. Het beloop van de beëindiging van de oorlog in Korea geeft daaraan geen voet. Het indienen van ontwapeningsplannen, zoals van beide partijen verwacht, „om het offensief te nemen”, is ook al geen terminologie die vreedzaam klinkt.

Handen wrijven, met meer reden, in Nederland. De Minister van Financiën heeft gemeend, dat hij een, natuurlijk behoedzaam, optimisme mocht uiten. Het beloop van de betalingsbalans in de laatste maanden heeft de schijnbaar onhanteerbare gaten van het eerste halfjaar reeds voor tweederde gedicht. Het is begrijpelijk, dat het allemaal van incidentele factoren komt — anders had men het immers kunnen voorzien —, maar de deviezen komen binnen; terwijl er minder uitgaan.

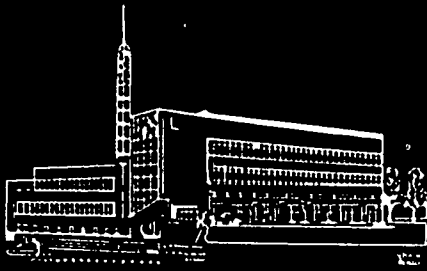
Een kwaad land, waar het niemand goed gaat. Zou de Stichting voor de Landbouw dat thans willen beamen, nu de Minister van Landbouw de melkprijs voor de producent op 20 cent per kg. heeft gezet? „De boeren hebben het overwonnen”. In het oorspronkelijke lied, komt daar „hiep, hiep, hoera” achteraan.

Handenwrijven, ook op andere wijze. De Minister van Economische Zaken heeft moeten mededelen, dat men de kolen deze winter weer bedachtzaam uit de kit zal moeten doen komen. Om het gemiddeld koulijden te verminderen heeft hij sluiting van diverse instellingen en kantoren op Zaterdag warm aanbevolen. Hoe moet het met de piekuren van de andere zorgenbron, de electriciteit, als men 's avonds aan het inhalen gaat?

Gelukkig voor de Minister van Economische Zaken, dat ook hij een blijder dag had. De ontwerpen voor het Plan Schuman, anderhalf jaar geleden als gedachte geuit, zijn door de Tweede Kamer aanvaard. Zo is deze zware wagen weer over een lichte helling geduwd. Wat zal het zijn, als hij op gang komt? Juggernaut of zeilwagen?

Handen wrijven. Alle Engelse groepen, die naar de Verenigde Staten zijn gezonden voor vergelijkende studiën over de productiviteit in Amerikaanse en Engelse bedrijven, hebben moeten rapporteren, dat de Engelse productiviteit ver achter bleef. Tegenzin bij de Engelse arbeider in productiviteitverhogende methode, uit vrees voor werkloosheid, werd als een der oorzaken genoemd. Geen goed voorteken voor Churchill's Regering: het programma is inmiddels voorgelegd; de toon van „Marlborough s'en va t'en guerre” klinkt niet door.

Des te sterker bij de bouw van Nederlands tweede walvisvaarder, waartoe zojuist opdracht is verleend. Melville, de schrijver van het klassieke werk over de walvisvangst, sprak van de Leviathan. Maar hij bedoelde de walvis nog.

HAV BANK - SCHIEDAM

**COLLECTIEVE
PENSIOEN-VERZEKERING**

R. MEES & ZONEN

ANNO 1720

Bankiers & Assurantie-Makelaars

ROTTERDAM

's-Gravenhage, Delft, Schiedam, Vlaardingen,
Amsterdam (alleen Assurantie)

Abonneert U op

DE ECONOMIST

Maandblad onder redactie van Prof. P. Hen-
nipman, Prof. P. B. Kreukniet, Prof. H. W.
Lambers, Th. Ligthart, Prof. J. Tinbergen,
Prof. G. M. Verrijn Stuart, Prof. F. de Vries,
Prof. J. Zijlstra.

Abonnementsprijs f 22.50; fr. p. post f 23.60;
voor studenten f 19.—; franco per post f 20.10

Abonnementen worden aangenomen door de
boekhandel en door de uitgevers

DE ERVEN F. BOHN TE HAARLEM

Bericht

Wij vestigen de aandacht van onze dona-
teurs, leden en abonné's op bijgesloten schrij-
ven en vertrouwen, dat zij, die beschikken
over een rekening bij de Nederlandse Post-
cheque- en Girodienst, hun medewerking
zullen verlenen om aan ons verschuldigde be-
dragen automatisch van hun rekening op onze
rekening no 8408 te doen overschrijven.

Het machtigingsformulier G 69 kan daar-
toe in bijgaande „betaald antwoord“-enveloppe
worden teruggezonden.

Nationale Handelsbank, N.V.

Amsterdam — Rotterdam — 's-Gravenhage

Alle Bank- en Effectenzaken

met papier geïsoleerde kabels
voor zwakstroom en sterkstroom

koperdraad en koperdraadkabel

kabelgarnituren, vulmassa en olie

NK F
N.V. NEDERLANDSCHE KABELFABRIEK
DELFT

DE ARTIKELN VAN DEZE WEEK

De wijziging in de landbouwpolitiek.

De Regering heeft in de M. v. T. op de Landbouw-begroting 1952 het voornemen te kennen gegeven, wijzigingen in het agrarische prijzenbeleid aan te brengen. De betreffende plannen hebben in landbouwkringen — zij het niet algemeen — een zekere beroering en veront-rusting teweeggebracht. De indruk is wel gewekt, dat wij met een principiële wijziging in de tot dusver gevolgde politiek te doen zouden hebben. Overziet men evenwel de voornemens van de Regering op het gebied van de land-bouwprijspolitiek, dan blijkt, dat deze in de lijn van de ontwikkeling van het agrarische prijzenbeleid gedurende de laatste jaren liggen. Het voorgestelde agrarische prijs-vormingsstelsel past voorts in het kader van de doel-stellingen van de landbouwpolitiek. Daarop wordt geen inbreuk gemaakt. Zelfs al zou men zich op het standpunt stellen, dat de gegarandeerde bestaanszekerheid een ab-soluut karakter heeft, dan nog is de stelling, dat deze door de plannen van Minister Mansholt fundamenteel wordt aangetast, moeilijk te verdedigen. Bij uitvoering van het geprojecteerde agrarische prijzensysteem zal de bestaans-zekerheid van de werkgevers en de werknemers in de land-bouw in wezen niet in gevaar worden gebracht. Van een fundamentele wijziging in de landbouwpolitiek kan dan ook niet worden gesproken.

Dr J. WINSEMIUS, Industrialisatieproblemen van de ge-meente Emmen (I).

De Zuidoosthoek van de provincie Drenthe staat voor het probleem van structurele werkloosheid, daar de veen-derijen geen voldoende bestaansbasis meer bieden. Emmen is naar inwonertal en oppervlakte de belangrijkste gemeen-te in dit gebied. Hier doen zich ook de meest karakteris-tieke problemen voor inzake de industrialisatie en de toekomstige huisvesting van de daarbij behorende bevol-king. Zuidoost-Drenthe beschikt over een ruim aanbod van arbeidskrachten. Dit aanbod heeft vóór de tweede wereldoorlog niet en thans wel aanleiding gegeven tot een dergelijke industrialisatie, zoals nu in de laatste jaren heeft plaatsgevonden. De voornaamste reden hiervan is, dat het bedrijfsleven door de ontwikkeling van de moderne techniek en van het daarmee samenhangende moderne verkeerswezen thans vrijer is in zijn keuze van vestigings-plaats; hierdoor is de mogelijkheid tot decentralisatie toegenomen. De Regering heeft haar bereidheid getoond deze decentralisatie daadwerkelijk te bevorderen, o.a. door middel van haar ontwikkelingsplannen. Zo is voor Zuid-oost-Drenthe een ontwikkelingsplan gemaakt, voor de uitvoering waarvan ruim f 5 mln uit de zgn. tegenwaarde-rekening beschikbaar zal worden gesteld. Na een bevol-kingsprognose voor Emmen te hebben gegeven, behandelt schrijver de vraag, wat de meest wenselijke politiek ten opzichte van de vestigingsplaats van de nieuw te stichten industrieën en van de volkshuisvesting der daarmee sa-menhangende bevolkingsaanwas moet worden geacht.

Dr E. J. TOBI, De Verordening Prijsvorming Slagersbe-drijven 1951.

Door de jaren heen heeft de middenstand te kampen gehad met het euvel van de ongebreidelde, verwoestende prijsconcurrentie. Sinds de bevrijding heeft de middenstand in sterke mate aan dit euvel geleden. In de slagersbranche verweerde men zich hiertegen door invoering van plaatse-lijke minimumprijzen, waarbij men soms via een boycot trachtte tot medewerking hieraan te dwingen. Thans is de Verordening Prijsvorming Slagersbedrijven 1951 tot stand gekomen, die alle slagers bindt. Met deze nieuwe ver-

ordening heeft de Overheid de eerste daadwerkelijke steun aan een middenstandsbedrijf ter bestrijding van het un-faire prijsbederf verleend en als zodanig is deze verordening moeilijk te hoog aan te slaan en men mag stellig verwachten, dat een soortgelijke regeling ook op andere middenstands-terreinen navolging zal vinden.

H. P. M. WILLEBRANDS, Wrijvingswerkloosheid.

Aan het verschijnsel der wrijvingswerkloosheid wordt in de literatuur over het werkloosheidsvraagstuk weinig aandacht besteed. In het algemeen wordt volstaan met de behandeling van de meer bekende vormen van werkloosheid, zoals de seizoenwerkloosheid, de structurele en de conjuncturele werkloosheid. In dit artikel tracht schrijver nu tot een juiste begripsbepaling van de wrijvingswerk-loosheid te komen, en vervolgens een methode te vinden voor de kwantitatieve bepaling hiervan.

— SOMMAIRE —

La modification de la politique agricole.

Le Gouvernement a fait connaître qu'il a l'intention de faire apporter des changements à la politique au sujet des prix relatifs aux produits agricoles. Les projets en question ont provoqué une certaine inquiétude dans le secteur agricole. On a l'impression qu'on se trouve devant une modification de principe dans la politique appliquée jusqu'à présent. Toutefois lorsqu'on examine les intentions du Gouvernement en cette matière, on constate que les modifications se situent dans le cadre du développement de la politique appliquée les dernières années en ce qui concerne les prix agricoles. Le système proposé cadre d'ailleurs avec les fins visés par la politique agricole.

Dr J. WINSEMIUS, Les problèmes d'industrialisation de la commune d'Emmen (I).

Le sud-est de la province de Drenthe, Pays-Bas, se trouve devant un problème de chômage structurel, étant donné que les entreprises de tourbe ne savent plus occuper la main d'oeuvre de la région dont Emmen est la commune la plus importante d'après le nombre de ses habitants et d'après la superficie. C'est pourquoi cette commune est confrontée, d'une manière la plus caractéristique, avec les problèmes de l'industrialisation et des habitations des ouvriers industriels. Ces problèmes d'industrialisation sont traités d'une manière détaillée dans cet article.

Dr E. J. TOBI, Les prescriptions 1951 en matière de for-mation de prix en ce qui concerne les boucheries.

Dans le passé les classes moyennes ont souffert de la concurrence qui était illimitée et destructive. Après la libération ce mal a continué à sévir. Le secteur de la bou-cherie se défendait par l'application de prix minima locaux et parfois on avait recours au boycottage pour contraindre les récalcitrants. La réglementation mentionnée ci-dessus est maintenant de rigueur et lie tous les bouchers. Par cette mesure l'autorité a fourni le premier appui effectif à un secteur de la classe moyenne pour combattre une concurrence indigne.

H. P. M. WILLEBRANDS, Le chômage causé par la fric-tion.

L'auteur essaie, dans cet article, de déterminer d'une manière exacte la notion de „chômage par suite de fric-tion” et tâche ensuite de trouver une méthode pour éta-blir la définition quantitative.

De wijziging in de landbouwpolitiek

Zoals bekend heeft de Regering in de M. v. T. op de Landbouwbegroting-1952 het voornemen te kennen gegeven, wijzigingen in het agrarische prijzenbeleid aan te brengen. De betreffende plannen hebben in landbouwkringen — zij het niet algemeen — een zekere beroering en verontrusting teweeggebracht. De indruk is wel gewekt, dat wij met een principiële wijziging in de tot dusver gevolgde politiek te doen zouden hebben. Is dit inderdaad het geval?

Om deze vraag te beantwoorden, dient men zich te bezinnen op de doelstellingen van de huidige landbouwpolitiek. Deze zijn, als resultaat van een bespreking tussen de drie Benelux-landen, gehouden in Maart 1949, neergelegd in het protocol van deze conferentie. Er werd overeenstemming bereikt over de basis van het landbouwbeleid, die aldus werd geformuleerd¹⁾:

1. De landbouwpolitiek dient er naar te streven aan de landbouwers en de landarbeiders in de drie landen een bestaanszekerheid te verzekeren in goedgeleide bedrijven, welke uit sociaal en economisch oogpunt gerechtvaardigd zijn en

2. De landbouwpolitiek dient er naar te streven de productiviteit van de landbouw in de drie landen zo hoog mogelijk op te voeren. Hieraan werd toegevoegd, dat dit tevens de grondslag was, waarop het landbouwbeleid van Nederland in de afgelopen jaren werd gebouwd.

De aandacht zij er op gevestigd, dat hier twee doeleinden werden gesteld, waarnaar *gestreefd* zou worden. Aan de landbouwers en landarbeiders werd — om ons verder tot de eerste doelstelling te bepalen — geen absolute garantie voor hun bestaanszekerheid toegezegd. Blijkbaar wensten de Regeringen de mate, waarin dit doel zou kunnen worden bereikt, mede van enkele omstandigheden te laten afhangen.

Als zodanig zouden kunnen worden genoemd:

1. De afzetmogelijkheden voor de landbouwproducten op de binnen- en buitenlandse markten en

2. Het financiële prestatievermogen van de niet-agrarische bevolkingsgroepen, waarop een beroep zou moeten worden gedaan in het geval, dat aan producenten van bepaalde agrarische voortbrengselen verleende prijsgaranties effectief zouden worden.

Het was nodig, het woord „blijkbaar” te gebruiken, want een duidelijke uiteenzetting van de motieven, die ten grondslag liggen aan de eerstgenoemde doelstelling, kon niet worden gevonden. De mededelingen over de methodiek van de landbouwpolitiek — speciaal ook die over de methodiek van de agrarische prijspolitiek — kunnen niet als zodanig gelden.

Nu kan men niet aan de indruk ontkomen, dat speciaal de wijze, waarop in de praktijk vorm en inhoud, vooral aan de landbouwprijspolitiek is gegeven, er toe heeft bijgedragen om in sommige agrarische kringen de mening te doen postvatten, dat het doel van het landbouwbeleid is, aan de werkgevers en de werknemers in de agrarische bedrijfstakken een onder alle omstandigheden geldende garantie voor hun bestaanszekerheid te verstrekken, waarop zij aanspraak zouden kunnen maken. De Regering heeft zich echter niet in zo'n vergaande mate gebonden en kennelijk ook niet willen binden. Teveel wordt uit het oog verloren, dat de — voorzichtig onder woorden gebrachte — eerste doelstelling van de landbouwpolitiek aan deze mening geen grond geeft. De Regering heeft ruimte willen laten aan de aanwezigheid van opportunistische

elementen, met name ook in het gebruik van de middelen tot het bereiken van de agrarisch-politieke doeleinden.

Tegen de achtergrond nu van de discrepantie tussen de landbouwpolitiek, die de Regering bedoelt te voeren en de opvatting, die daarover in agrarische kringen bestaat, kan de verontrusting worden verklaard, die ontstaan is door het aangekondigde voornemen, wijzigingen in de landbouwprijspolitiek aan te brengen.

De aard van de aangekondigde wijzigingen komt duidelijk naar voren, wanneer men deze projecteert tegen de achtergrond van het tot dusver gevolgde prijzenbeleid in de landbouw. In grote trekken kan hierover het volgende worden opgemerkt.

Tijdens de bezetting en in de na-oorlogse schaarstetijd was het nodig een straffe prijspolitiek op agrarisch gebied te volgen. Voor de belangrijkste agrarische producten was toen een stelsel van vaste of maximumprijzen van kracht.

Over het teeltjaar 1949 konden de teugels van de prijsvorming voor agrarische producten in belangrijke mate worden gevierd; een nieuwe koers werd ingeluid. Talrijke maatregelen, die een verstarrend effect hadden, verdwenen. In beginsel werd overgegaan tot een vrije prijsvorming voor landbouwproducten.

Met betrekking tot de prijsvorming van verschillende belangrijke agrarische producten werd van dit beginsel echter afgeweken. Daarvoor werden hetzij vaste, hetzij minimumgarantieprijs van overheidswege vastgesteld. Dit geschiedde hetzij omdat de Regering de stijging van de kosten van levensonderhoud in bedwang wilde houden, hetzij omdat zij de financiële uitkomsten van de voortbrenging der zgn. basisproducten voor de rentabiliteit van de landbouw van zodanige betekenis achtte, dat zij, in haar streven om deze te handhaven, daarvoor een „bodem in de markt” meende te moeten leggen.

Tot nu toe werden deze garantieprijzen in beginsel op een zodanig niveau vastgesteld, dat zij niet alleen de kale kostprijzen der betreffende producten dekten, doch bovendien een ondernemersbeloning voor de leidinggevende en toezichthoudende arbeid van de boer en voorts de ondernemerswinst omvatten.

De verandering, die de Regering thans in het prijzenbeleid wil aanbrengen, komt nu hierop neer, dat zij zich voorstelt in de toekomst voor de basisproducten alleen de kale kostprijzen te garanderen. Een garantie voor de ondernemersbeloning, die in beginsel steeds op 20 pCt van de kostprijzen wordt vastgesteld, zal niet meer worden gegeven.

De Regering wil dus een stap verder gaan in de richting van de weg, die zij in 1949 reeds is ingeslagen. De voorgenomen wijzigingen in het prijzenbeleid houden een verdere uitwerking in van het toen reeds aanvaarde beginsel der vrije prijsvorming voor de landbouwproducten. De aangekondigde veranderingen liggen dus in de lijn van de ontwikkeling der agrarische prijspolitiek na de bezetting.

Van de algemene gedragslijn, die de Regering heeft uitgestippeld, zal echter in twee opzichten worden afgeweken.

In de eerste plaats is zij van plan — evenals tot dusver — van een aantal producten — tarwe, koolzaad, suikerbieten en consumptiemelk — de kale kostprijs, vermeerderd met een „redelijke ondernemerswinst” te garanderen en de prijsvorming daarvan op deze basis nagenoeg geheel te beheersen. Het streven, de stijging van de kosten van levensonderhoud zoveel mogelijk te beperken en de voedselvoorziening te waarborgen, liggen kennelijk aan deze afwijking van de algemene lijn in de prijspolitiek ten grondslag.

¹⁾ M. v. T. Landbouwbegroting-1950, blz. 11.

In de tweede plaats wil de Regering de prijzen van een aantal producten — en ook hier geldt: evenals tot dusver — vrij laten, zodat het marktrisico in deze gevallen geheel door de producent wordt gedragen. Het betreft hier producten, die niet van veel belang zijn voor de rentabiliteit van de landbouw: vlas, karwijzaad, erwten, bonen enz. Het valt op, dat tot deze categorie ook „vele tuinbouwproducten” (bedoeld is waarschijnlijk: nagenoeg alle) worden gerekend. Aangenomen mag echter wel worden, dat de Regering, wanneer de rentabiliteit van de verschillende takken van tuinbouw duurzaam en ernstig zou worden bedreigd, deze ontwikkeling niet passief zal aanzien.

Aangezien in het betreffende Staatsstuk niet duidelijk wordt aangegeven, welke motieven daartoe hebben geleid, is het niet mogelijk, de directe aanleiding van de voorgenomen wijzigingen voldoende aan te geven. Mede gezien het feit, dat Minister Mansholt er op wijst, dat door hem reeds herhaaldelijk is betoogd, dat bij het bepalen van het landbouwbeleid terdege rekening moet worden gehouden met een aantal algemene factoren, welke hun invloed uitoefenen op de economie van het land, is het vermoeden wellicht niet ongegrond, dat de benarde positie van onze Schatkist daaraan niet vreemd is.

Overziet men de voornemens van de Regering op het gebied van de landbouwprijspolitiek, dan blijkt, dat deze in de lijn van de ontwikkeling van het agrarische prijsbeleid gedurende de laatste jaren liggen. Voorts is de conclusie gerechtvaardigd, dat het voorgestelde agrarische prijsvormingsstelsel past in het kader van de doelstellingen van de landbouwpolitiek. Daarop wordt geen inbreuk gemaakt. Zelfs al zou men op het standpunt stellen, dat de gegarandeerde bestaanszekerheid een absoluut karakter heeft, dan nog is de stelling, dat deze door de plannen van Minister Mansholt fundamenteel wordt aangetast, moeilijk te verdedigen. Bij uitvoering van het geprojecteerde agrarische prijzensysteem zal de bestaanszekerheid van de werkgevers en de werknemers in de landbouw in wezen niet in gevaar worden gebracht. Van een

fundamentele wijziging in de landbouwpolitiek kan dan ook niet worden gesproken.

Het verschil van inzicht tussen de Regering en de georganiseerde landbouw ten aanzien van de voorgenomen verandering in de prijspolitiek op agrarisch gebied is reeds tot uiting gekomen bij het vaststellen van de melkprijs voor het komende melkseizoen (November 1951—November 1952).

Verleden jaar bestond er — details terzijde gelaten — een gegarandeerde landelijke uniforme minimumprijs voor alle melk. Deze was gebaseerd op de kale kostprijs van de relatief goedkoop producerende gebieden, verhoogd met ongeveer 20 pCt voor de ondernemersbeloning. In het kader van de gewijzigde politiek stelt de Regering zich nu voor, onderscheid te maken tussen de prijzen voor consumptie- en voor industriemelk. De prijsgarantie voor de consumptiemelk zal een „redelijke ondernemerswinst” omvatten, die voor de industriemelk zal beperkt blijven tot de kale kostprijs.

Nu is bijna $\frac{1}{3}$ van onze melkproductie voor consumptiemelk bestemd. Men kan dus beredeneren, dat de garantie in beginsel zal worden verminderd met globaal $\frac{2}{3}$ van het totale bedrag der ondernemersbeloning.

De Stichting voor de Landbouw verklaarde zich daarmede echter niet accoord. Zij stond een overeenkomstige prijsregeling voor de melk voor als over het vorige seizoen en wenste dus één uniforme landelijke minimum garantieprijs voor alle melk, te baseren op de gewogen gemiddelde landelijke kostprijs voor de melk, die werd berekend op f 17,80 per 100 kg bij 3,5 pCt vet, vermeerderd met slechts een deel van de — als norm overigens aan te houden — ondernemersbeloning van 20 pCt. Daartegenover moest echter vrije uitloop van de prijzen naar boven mogelijk zijn.

De Regering heeft het voorstel van de Stichting aanvaard en de garantieprijs voor de melk, in overeenstemming daarmede voorlopig op f 20 per 100 kg gesteld. Deze regeling is in zoverre niet definitief, dat de Minister wenst, dat de Staten-Generaal zich nog uit kunnen spreken. Voor het komende jaar is zij echter aanvaard.

Industrialisatieproblemen van de gemeente Emmen

I

Inleiding.

In de zuidoosthoek van Drenthe is Emmen naar inwonertal en oppervlakte de belangrijkste gemeente. Hier doen zich ook de meest karakteristieke problemen voor inzake de industrialisatie en de toekomstige huisvesting van de daarbij behorende bevolking. Met het oog hierop zijn onderstaande beschouwingen vooral op deze gemeente afgestemd.

Het grondgebied van de gemeente Emmen bestaat geologisch uit twee verschillende delen: een zandreep in het westen en uitgestrekte veenvlakten in de rest van de gemeente. Het zandgedeelte omvat het zuidelijk uiteinde van de Hondsrug, dat oprijst uit het omringende vlakke veenlandschap en waarop het oude centrumdorp Emmen ligt. Eertijds waren de hoogvenen wegens hun moerassig karakter onbewoond en onbegaanbaar, zodat zij sinds mensenheugenis als een soort niemandsland een duidelijk scheidende grenstrook vormden. De grenzen van het oude landschap Drenthe, waarvan de kern bestaat uit het van ouds bewoonde zandplateau, lopen dientengevolge juist door deze hoogvenen. Na afgraving van het veen en ontginning tot dalgrond zijn deze vroeger onbewoonde gebieden nu naar verhouding dichter bevolkt dan de aangrenzende zandgronden. De eisen van de turfafgravingen

hebben hun stempel gedrukt op het hier nieuw geschapen landschap door kilometerslange lineaalrechte vaarten en wegen met monotone rommelige lintbebouwing. De venen rond Emmen kwamen betrekkelijk laat aan de sneed. Het graven van turf beleefde hier zijn bloei eerst omstreeks de eeuwwisseling. Van een gemeente met een agrarische bevolking op de zandhoek in het westen werd veenderij allens het belangrijkste middel van bestaan in de gemeente Emmen. Deze verandering in de economische structuur vond plaats ondanks het regelmatig toenemen van het areaal cultuurgrond in het overige deel van de gemeente door de veenafgraving en de daarmede gepaard gaande omzetting van woeste grond (hoogveen) in dalgrond.

Probleemstelling.

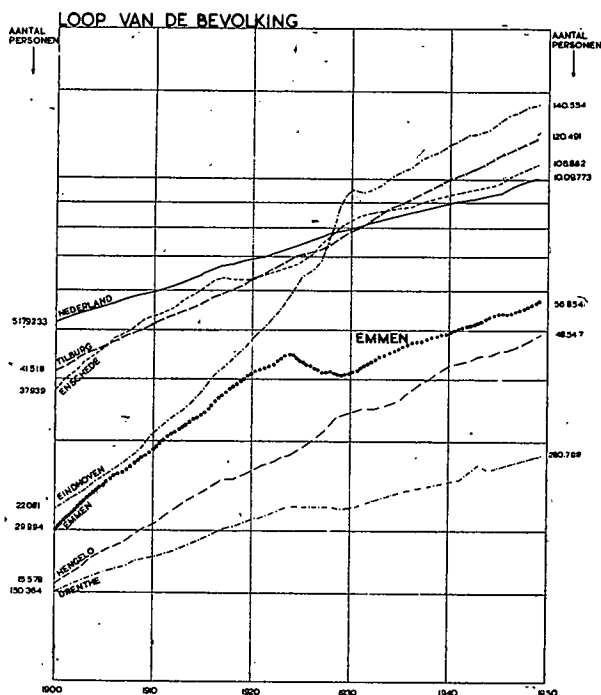
De veenderijen vormden op den duur echter een wankele bestaansbasis, omdat zij gingen kwijnen. De turf kan nl. als brandstof niet meer met de steenkool concurreren, zolang zij nog wordt gewonen volgens de gebruikelijke verouderde productiemethoden. De bedrijfsresultaten zijn dientengevolge ongunstig en de betaalde lonen uiterst karig, waardoor een grote en algemene werkloosheid in zuidoost Drenthe is ontstaan. In 1950 wisselde het aantal werklozen in Emmen tussen 400 in de herfst en 3.800 per-

sonen in de winter. Bovendien is er nog slechts een beperkte voorraad onvergraven veen beschikbaar, welke bij een regelmatig teruglopende productie nog strekt voor een twintig- dertigtal jaren en waardoor het veenbedrijf ook hier een aflopend karakter heeft gekregen. De daarbij betrokken veenarbeiders kunnen niet meer als weleer naar nieuwe nog onvergraven veencomplexen verhuizen. Het deel van de beroepsbevolking, dat in de veenderijen werkt, dreigt zodoende werkloos achter te blijven of is dit reeds geworden. Deze gang van zaken weerspiegelt zich in onderstaande tabel, welke een overzicht geeft van de veranderingen in de economische structuur van de gemeente Emmen (op grond van gegevens ontleend aan de beroepstellingen van 1930 en 1947).

Structuur van de bevolking van de gemeente Emmen.

Bedrijfstakken	1930		1947		Verhoudingsgetal 1930 = 100
	abs.	pCt	abs.	pCt	
Veenderijen (klasse X)	6.574	46,6	5.720	27,2	87
Industrie	1.949	13,8	4.230	20,1	217
Landbouw en visserij	2.923	20,7	5.491	26,1	188
Overige beroepen	2.660	18,9	5.581	26,6	210
Beroepsbevolking	14.106	100	21.022	100	149
Gehele bevolking	40.961	—	54.101	—	132

Het afbrokkelen van de bestaansbasis heeft hier in de veenstreken voor het verzorgingsniveau des te meer ernstige gevolgen, omdat het geboorte-overschot van deze bevolking zeer groot is. De bevolking is ondanks het ontbreken van voldoende bestaansbronnen, m.n. van industrieën, ongeveer even snel gegroeid als die van de industriesteden Enschede en Tilburg, welke althans in de aanvang eenzelfde vestigingsfactor als Emmen hadden, nl. een ruim aanbod van arbeidskrachten. De hierbij gevoegde grafiek toont deze overeenkomstige groeisnelheid van de bevolking aan.

De oplossing van het probleem van structurele werkloosheid moet ook voor Emmen worden gezocht in het vinden van bestaansmiddelen voor de bevolking, hetzij door emigratie naar elders of door industrialisatie.

De emigratie is in de gemeente Emmen in het algemeen aanzienlijk geweest, al verlaat de veenarbeider moeilijk zijn landelijk milieu. Vroeger verhuisde hij gemakkelijk met het voortschrijden van de afgravingen mee naar

nieuwe onontgonnen veencomplexen. Nu deze er niet meer zijn, betekent emigratie voor hem ook steeds tegelijkertijd een verandering van beroep; die combinatie trekt hem echter niet. Het emigratie-overschot wisselt met de conjunctuurbeweging van de turfpijzen.

Indien emigratie enigszins kon worden vermeden, bleef deze achterwege. Op een bevolking van 56.854 personen per 1 Januari 1950 zijn gedurende het tijdperk 1900 t/m 1949 in totaal 10.249 personen meer vertrokken dan zich hebben gevestigd. Deze emigranten waren meest jonge mensen, die elders werk gingen zoeken. Zij waren ongehuwd of pas gehuwd en hadden nog weinig kinderen. Elders kregen zij dan de meeste kinderen. Zonder emigratiesaldo in de twintigste eeuw zou het huidige bevolkingsaantal van Emmen dus in ieder geval 10.000 personen hoger liggen. Van 1924 tot 1930 trokken met het oog op de toen nijpende werkloosheid ruim 7.000 personen weg; in de grafiek van de bevolkingsontwikkeling is dit vertrekoverschot duidelijk op te merken. Hiervan zijn echter later weer plm. 1.250 teruggekeerd; naar verhouding het meest uit de verderweg gelegen streken.

Industrialisatie voor en na 1945.

De eigenlijke industrialisatie van Emmen is eerst na 1945 goed op gang gekomen. Daarvóór was de industriële ontwikkeling in zuidoost Drenthe vrijwel uitsluitend beperkt gebleven tot enige landbouwnijverheid; bewerking van de ter plaatse gewonnen agrarische producten (aardappelmeel- en strokartonfabrieken te Coevorden). Deze ontwikkeling vond dus plaats op grond van dezelfde vestigingsfactor, die in de Groninger-veenkoloniën aanleiding heeft gegeven tot de daar aanwezige landbouwnijverheid. Deze industrie biedt voor het binden van het arbeidersoverschot slechts zeer beperkte mogelijkheden.

Aan de industriële ontplooiing, welke in zuidoost Drenthe thans plaatsvindt, ligt echter een andere vestigingsfactor ten grondslag, nl. het plaatselijk overschot aan eenvoudige, betrouwbare en weinig eisende arbeiders in een omgeving waar het ontbreken van andere bestaansbronnen hun geen andere mogelijkheden biedt. De grote omvang van de structurele werkloosheid veroorzaakt in de gemeente Emmen, behalve een onmiddellijk beschikbaar ruim aantal werkkrachten, ook een betere kwaliteit van de door dit lot getroffen en dan elders, waar meer bestaansbronnen aanwezig zijn. De producten, vervaardigd door dit soort op de aanwezige arbeidskrachten georiënteerde nijverheid, zijn doorgaans zeer bewerkelijk, maar stellen geen bepaalde eisen ten aanzien van de geschooldheid. De grondstoffen en de producten zijn meest van weinig omvang en licht van gewicht.

De grote en algemene werkloosheid, die aan dit omvangrijke arbeidersoverschot ten grondslag ligt, dateert in zuidoost Drenthe echter van vóór de tweede wereldoorlog. Het nijpend karakter dwong de Overheid reeds in 1924 tot het nemen van noodmaatregelen als werkverschaffing op grote schaal. Toch heeft de werkloosheid toen niet tot vestiging van industriële bedrijven geleid. Wat is de oorzaak, dat het ruime aanbod van arbeidskrachten toen niet en thans wel aanleiding heeft gegeven tot een dergelijke industrialisatie, zoals nu in de laatste jaren heeft plaatsgevonden?

Decentralisatie.

De voornaamste reden hiervan lijkt in eerste instantie de gestage ontwikkeling van de moderne techniek en van het daarmee samenhangende moderne verkeerswezen. Electriciteit bijv. stelt thans energie alom op eenvoudige wijze beschikbaar tot in de kleinste nederzettingen. De vrachtauto, autobus, personenauto, gemotoriseerde fiets, electricificatie van trein- en tramwag, aanleg van snelverkeerswegen, bouw van verkeersbruggen over en tunnels onder rivieren verkorten de tijd benodigd voor het over-

winnen van de afstand. Zij bevorderen de gelegenheid tot onderling contact in samenwerking met telegrafie, telefoonnet en automatisering daarvan, radio en dergelijke. Het bedrijfsleven wordt daardoor — binnen de eisen, gesteld door het productieproces — vrijer in zijn keuze van vestigingsplaats, zodat de eertijds scherpe scheiding tussen stad en land geleidelijk vager wordt. De mogelijkheid tot decentralisatie, ligt daarmee voor de industrie in de lijn van de algemene maatschappelijke ontwikkeling.

Decentralisatie komt uiteindelijk echter alleen tot stand, indien hieraan voordelen zijn verbonden ten aanzien van de kostprijs. Deze voordelen doen zich alleen voor in bepaalde landstroken en zijn verder in hoofdzaak beperkt tot die industriële bedrijven, waarvan de vestigingsplaats vooral wordt bepaald door de afzet (met een voorkeur voor de landelijke omgeving rond de grote steden als voor de sameltingcentra) of door het arbeidselement (met een voorkeur voor de diluviale zandgronden en de hoogvenen in het binnenland). De factor ten aanzien van de arbeid werkt en heeft gewerkt bij het tot standkomen en de verdere ontwikkeling van de industriecomplexen van Twente, Noord-Brabant en kortelings ook van de nieuw gevestigde industrieën in de zuidoosthoek van Drenthe.

De structuur van de sinds kort in Emmen gevestigde moderne nijverheid vertoont een eenzijdiger oriëntering op de aanwezigheid van voorschands ongeschoolde werkrachten dan de huidige nijverheid van Twente en Noord-Brabant. Daar vervullen de ongeschoolde arbeidskrachten — afkomstig uit de landelijke omgeving — in de eerste fase van de industrialisatie een belangrijke rol, maar thans begint zich een meer gedifferentieerd bedrijfsleven te ontwikkelen, waarin, voor zoveel sommige stedelijke kernen (Hengelo) betreft, de betekenis van de scholing en de geschoolde arbeidskrachten nog steeds toeneemt. Industriële bedrijven met werkzaamheden, waarvoor zich elders in den lande door de karige beloning, de saai of onaangename aard slechts weinig of onvolwaardige arbeidskrachten aanbieden en dan nog slechts in bepaalde landstroken als Twente en Noord-Brabant, kunnen in Emmen nog over een ruim aanbod beschikken. In dit licht moet men bijv. de vestiging van filialen bezien van de Twentse firma's, die voor het verrichten van deze ongeschoolde arbeid in Twente zelve, slechts een onvoldoende aanbod konden krijgen en dan nog van arbeidskrachten van mindere kwaliteit dan in Emmen.

De wenselijkheid tot een zekere decentralisatie van het bedrijfsleven — met name van de industrie — over de verschillende landstroken van Nederland en daardoor van de bevolking, wordt thans algemeen aanvaard. Het is van algemeen standpunt bezien ongewenst, dat de burgers met activiteit en capaciteiten uitsluitend trekken naar één bepaalde landstreek, waar zich alle ontwikkeling, zowel in economisch als cultureel opzicht, alle ondernemingsdrang, begaafdheden (afkomstig van de bevolking uit alle provinciën) en welvaart concentreren met als noodzakelijk gevolg ook een te eenzijdig op dit landsdeel gericht overheidszorg. Een meer gelijke spreiding over de verschillende gewesten is, voor zover te verwerklijken, daarom in principe wenselijk. Deze bezwaren zijn echter alleen te ondervangen, indien uitbreiding van het bedrijfsleven ook in de overige landstroken mogelijk blijkt. In laatstere tijd inderdaad toegenomen als gevolg van de voortgaande ontwikkeling van de moderne techniek. De Regering heeft haar bereidheid getoond deze decentralisatie ook daadwerkelijk te bevorderen, o.a. door middel van haar ontwikkelingsplannen.

Ontwikkelingsplan.

Het Ministerie van Economische Zaken (Directoraat-Generaal voor de Industrialisatie) heeft op zich genomen

in Emmen het milieu voor de industrialisatie te verbeteren in de ruimste zin des woords door het treffen van maatregelen, welke worden samengevat onder de naam van „Ontwikkelingsplan voor zuidoost-Drenthe”. Voorshands is dit plan beperkt tot de gemeente Emmen en voor de uitvoering hiervan zal de Regering een bedrag van ruim 5 miljoen gulden uit de tegenwaarde-rekening der Marshall-hulp beschikbaar stellen. De vestiging van de nieuwe industrieën in Emmen na 1945 is o.a. geschied in de verwachting, dat de Overheid deze positieve maatregelen op korte termijn zal uitvoeren. De plannen gelden voor een aantal zgn. ontwikkelingsgebieden, waar de bewoners om bepaalde redenen moeilijk wegtrekken, maar waar door de toenemende bevolking, als gevolg van het geboorteothershot, onvoldoende middelen van bestaan aanwezig zijn om zonder hulp van buiten af de dreigende structurele werkloosheid af te wenden. Het beoogde doel is de bestaansbasis te verbreden, hetgeen in dit verband neer komt op de stimulering van de industrialisatie.

Deze maatregelen, voor zover van meer directe aard, houden in het projecteren of bouwrijp maken van industrieterreinen, het bevorderen van de stichting van industrieparken door het verstrekken van een rijksbijdrage van 20 pCt van de bouwkosten tot een maximum van f 16 per m² nuttige bedrijfsoppervlakte à fonds perdu (industrie-flat in Klazienaveen) en het verschaffen van voldoende gelegenheid voor vakscholing (ambachtsschool te Emmen; binnenkort ook te Klazienaveen). De maatregelen van indirecte aard betreffen het inhalen van de achterstand op het gebied van openbare voorzieningen als electriciteits- en drinkwatervoorziening en verbetering van het verkeerswezen (verbetering van een 30-tal bruggen, van de rijksweg van Zwolle naar Emmen en van de Hoogeveense Vaart). De gedachte, die aan deze ontwikkelingsplannen ten grondslag ligt, is rijksbijdragen te verstrekken ter verbreding van de bestaansbasis. Deze maatregelen geschieden in de verwachting ongeacht de overige sociale voordelen om voor de toekomst een anders noodzakelijke ondersteuning te voorkomen in de vorm van regelmatig weerkerende werkloosheidsuitkeringen tot een uiteindelijk veel grotere omvang. Alleen voor het jaar 1950 waren in de gemeente Emmen voor ondersteuning van werklozen bedragen gemoed tot een orde van grootte van 6 miljoen gulden.

De mogelijkheid om het industriële milieu van Emmen te verbeteren, speciaal ten aanzien van de verkeerssituaties, is met de maatregelen van het ontwikkelingsplan nog niet uitgeput (het noordoost-kanalenplan; spoorwegen). Zo kan worden gedacht aan een doortrekken van de spoorlijn van Emmen naar Ter Apel, waarmee een doorgaande verbinding tot stand komt tussen Zwolle via Emmen naar Groningen door volkrijke landstroken.

De bevolkingsprognose.

Voordat men een keuze kan doen omtrent de meest wenselijke politiek ten opzichte van de vestigingsplaats van de nieuw te stichten industrieën en van de volkshuisvesting van de daarmee samenhangende bevolkingsaanwas, moet men in ieder geval zich bewust zijn van de orde van grootte van de te verwachten bevolkingsaanwas. Eerst deze grootte laat in beginsel de mogelijkheid zien of men deze aanwas in één kern moet concentreren of over een — hetzij beperkter, hetzij groter — aantal kernen kan verdelen.

In het rapport over de toekomstige economische ontwikkeling van de gemeente Emmen, door de Noordelijk Economisch, Technologische Organisatie in 1941 uitgebracht, wordt de toekomstige bevolking als volgt geraamd (op honderdtallen afgerond): in 1970: 65.500 inwoners, in 1980: 73.500 inwoners. De raming was voor 1950 een drieduizend personen te laag. Bij deze prognose is uitgegaan van de veronderstelling, dat

- a. een vertreksaldo van 4 à 5%₀₀ zal blijven plaatsvinden (zoals voor plattelandsgemeenten normaal kan worden genoemd);
- b. het jaarlijks bevolkingsaccres van ongeveer 10%₀₀ zal blijven optreden.

Het genoemde vertrekoverschot is voor een geïndustrialiseerde gemeente, met een op den duur min of meer stedelijk karakter, onwaarschijnlijk hoog. Met de ook in het N.E.T.O.-rapport geopperde mogelijkheid van een toekomstig vestigingsoverschot uit de omringende gemeenten moet daarom ernstig rekening worden gehouden. Deze verwachting wordt voor de jaren 1940-1949 bevestigd door een geringer vertrekoverschot, zodat de aanwas tot gemiddeld ruim 15%₀₀ is gestegen. In dit tijdperk valt evenwel de oorlog, waardoor de afvloeiing sterk is geremd. In een zelfde richting hebben gewerkt de tijdelijke bloei van de turfwinning tijdens de oorlog, na 1945 de heersende woningnood in combinatie met de beginnende industrialisatie; factoren, die tegelijk gevolg en oorzaak zijn en elkaar wederkerig hebben beïnvloed. Deze tijdelijke stijging in de aanwas lijkt echter in de toekomst door de voortgaande daling van het geboortecijfer te worden beperkt, zodat het aanhouden van een gemiddeld accres van 10%₀₀ voor de komende decennia toch verantwoord lijkt.

Een bevolkingsaantal van de gemeente Emmen van ongeveer 70.000 à 80.000 zielen omstreeks de jaren 1970 tot 1980 mag daarom als redelijk worden aangenomen; dit is iets hoger dan door de N.E.T.O. is geraamd. Men moet dus rekenen bij een huidige bevolking van plm. 57.000 inwoners op een totale aanwas van ongeveer 13.000 à 23.000 personen in de komende decennia. De stijging bij een dergelijke bevolkingsaanwas pleegt min of meer algemeen te zijn, zodat ook alle buurtschappen er iets van mee krijgen. Als gevolg hiervan moet men er op rekenen, dat geen grotere groep dan van ongeveer 10.000 à 20.000 personen overblijft en beschikbaar zal komen om door industrialisatie:

- a. in een centrumdorp te worden geconcentreerd (Emmen);
- b. in een aantal kernen te worden opgevangen (behalve bijv. in Emmen, nog in Klazienaveen en Emmercompasuum) of
- c. over alle buurtschappen te worden verspreid.

Deze orde van toeneming doet in de eerste plaats neigen tot concentratie in een enkele kern, omdat voor ontwikkeling van meer kernen een grotere toeneming nodig zou zijn. Blijkt later de bevolkingsaanwas groter te zijn, dan kan men deze politiek nog steeds herzien. Men zij hierbij echter voorzichtig: niet iedere landstreek, niet ieder dorp biedt gelijke voordelen voor industriële productie.

De gemeente Emmen beslaat ongeveer 28.000 ha en telt bij een inwonertal van ruim 56.000 ongeveer 2 inwoners per ha. Vergelijkt men hierbij bijv. eenzelfde oppervlakte in Zuid-Holland, dan reikt deze van Leiden tot aan Rotterdam en heeft binnen haar grenzen een stad als 's-Gravenhage. Hier woont een bevolking van rond een miljoen, d.i. ongeveer 40 inwoners per ha. Zonder 's-Gravenhage zou de bevolkingsdichtheid toch nog altijd 20 per ha zijn. In een dergelijk dicht bevolkt gebied met velerlei verkeersverbindingen van grote capaciteit kan men steden als Delft en bevolkingsagglomeraties als Katwijk en Alphen a/d Rijn verwachten. In het dunbevolkte veengebied van de gemeente Emmen ontbreken de voorwaarden voor een dergelijke ontwikkeling en zal men zich moeten beperken op straffe van exorbitante overheidsuitgaven.

Industrialisatie van het platteland.

Wat zijn de consequenties bij spreiding van de fabrieken tot in de kleinste landelijke nederzettingen? De voordelen in Emmen waren, dat men na de tweede wereldoorlog als onmiddellijk te bestrijden euvel de werkloosheid had,

welke vooral in de veendorpen heerste. Indien de veenarbeiders niet in deze omgeving opnieuw werk kunnen vinden en bijgevolg zouden moeten vertrekken, zou men het in deze dorpen geïnvesteerde kapitaal als verloren moeten beschouwen. Bovendien is de veenarbeider zeer aan zijn milieu gehecht. Door de fabriek naar de woonplaats van de arbeider te brengen, wordt volgens de eerste opzet de dagelijks af te leggen afstand voor de arbeiders verkort.

Daar staan echter duidelijke en grote nadelen tegenover, verbonden aan een dergelijke vergaande industrialisatie. Het zou immers wel zeer toevallig zijn, indien het bedrijfsbelang van een bepaalde fabriek, zoals dat in de vraag naar werkkrachten tot uiting komt en de bevolkingsgroei van de bijbehorende kleine landelijke nederzetting nu steeds precies op elkaar afgestemd zouden zijn. In de ene buurtschap zal men een overmaat aan werkkrachten beschikbaar hebben of aan een bepaald soort (bijv. meisjes), in een andere nabijgelegen nederzetting daarentegen een tekort. Bovendien zal er behalve als gevolg van de verschikende ontwikkeling van het bedrijfsleven en van de bevolking, ook nog een drang tot wisseling van werk voorkomen als gevolg van conflicten, van capaciteiten en van voorkeur voor een bepaald soort werk, van vermeende of werkelijke betere vooruitzichten enz. Een aanmerkelijke intensivering van het onderlinge verkeer tussen de geïndustrialiseerde dorpen is op den duur het onvermijdelijke gevolg van een dergelijke industrialisatie van het platteland.

Bij een grotere kern met een ruim aantal arbeidskrachten krijgt de ondernemer pas voldoende kans voor selectie van het benodigde soort arbeiders; in de landelijke veendorpen mag hij slechts rekenen op ongeschoolde werkkrachten. Een rijk geschakeerd bedrijfsleven opent ook voor de arbeider de mogelijkheid tot een ruimer keuze van werk in overeenstemming met aanleg, opleiding en ambitie. Het stemt hem tot ontevredenheid, indien hij bij voldoende capaciteiten en ambitie veroordeeld is alleen de laagste werkzaamheden te verrichten en bij voorbaat moet afzien van een leidinggevende werkring, die meer bevrediging verschaft. In een grotere kern is eerder een bedrijfsleven van groter verscheidenheid mogelijk, zodat de welvaart en de bestaanszekerheid van een dergelijke nederzetting minder afhankelijk worden van het wisselvallige lot van één enkel bedrijf. Met name vormt een dergelijke gebondenheid bij werkloosheid voor de arbeider een sociaal nadeel. Bovendien ziet men in zulke kleine dorpen vaak weinig bereidheid bij de betrokken werkgever om vestiging van nieuwe industrieën te aanvaarden wegens het daaraan verbonden gevaar van potentiële concurrenten op de beperkte arbeidsmarkt.

Er opent zich voorts in grotere kernen ook meer gelegenheid tot opleiding buiten het gewone lager onderwijs dan in normale agrarische dorpen. Verder staan openbare voorzieningen in groter en regelmatig aantal ter beschikking, als bijv. bodediensten, verkeersaansluitingen per spoor en autobus. Verder kan behalve de gelegenheid tot opleiding en culturele ontwikkeling ook de ontspanning en de algemene verzorging, o.a. in medisch opzicht, gemakkelijker worden georganiseerd.

De kosten voor openbare voorzieningen stijgen ten slotte in sterke mate. Met name wordt de aanleg van een gas-, waterleiding- en rioolbuizenet economisch nauwelijks te dragen, vooral indien nog een min of meer concentrische bebouwingwijze ontbreekt. Van de in eerste aanleg uitgetrokken 4 miljoen gulden voor het ontwikkelingsplan van zuidoost-Drenthe wordt bijv. niet minder dan 70 pCt besteed voor verbetering en vernieuwing van liefst 29 bruggen, een aantal, dat bij enige concentratie van de industriële vestiging tot een fractie terug te brengen ware geweest.

Door een dergelijke industrialisatie van het platteland gaat het agrarische en landelijke karakter op den duur noodgedwongen verloren en ontstaat een samenleving, die vlees noch vis is. De sociologische voordelen van het

platteland zijn alleen te behouden door regionale concentratie van de industrie, niet door egale spreiding. Het door elkaar wonen van fabrieks- en landarbeiders wekt ontevredenheid bij de laatsten en beïnvloedt hun mentaliteit ongunstig, zodat de productiviteit van de landbouw hierdoor achteruit gaat. Bovendien vergt het bebouwen van een lapje grond voor een industrie-arbeider veel en zwaar werk naast zijn dagelijkse taak in de fabriek. Het onderhoud van de grond laat als gevolg van deze dubbele taak meestal reeds na de eerste generatie te wensen over. De productiviteit lijdt ook hieronder, zowel van de grond als van de betrokken arbeider ten aanzien van zijn prestaties in de fabriek.

De hiervormelde bezwaren worden nog moeilijker te dragen in een streek met lintbebouwing, zoals de veendorpen in de gemeente Emmen. Ook de overige veenkolonien worden ontierd door lintbebouwing, maar daar bestaat de industrie uit landbouwnijverheid, welke zich slechts in een landelijke omgeving kan ontwikkelen en zelf evenmin aanleiding geeft tot grote bevolkingsagglomeraties, waardoor het landelijke karakter geschaad wordt. In de veenstreken van Emmen voltrekt de industrialisatie zich echter op de grondslag van het aanwezige arbeidersoverschot, waar het plattelandskarakter bij ontwikkeling van enige betekenis aangetast wordt als gevolg van het grote arbeidersstal.

De landelijke wegen zijn daar als gevolg van de lintbe-

bouwing een combinatie van verkeers- en woonwegen en bijgevolg voor druk verkeer weinig geschikt. Zij schieten evenwel in het bijzonder te kort, indien door het uitsmeren van de industrialisatie het onderlinge verkeer zoveel intensiever wordt naar de her en der verspreid liggende fabrieken. De gevolgen hiervan zijn nog te ernstiger, daar in de gemeente Emmen een belangrijk deel van dit verkeer door het drieploegenstelsel bij nacht en ontij moet plaatsvinden over onverlichte wegen langs kanalen. In verband met de lengte der wegen kan hier slechts sprake zijn van een spaarzame verlichting.

Bij lintbebouwing worden ook alle openbare voorzieningen duurder, evenals bij een te ver gaande decentralisatie van de industrie over het platteland. In landelijke streken met lintbebouwing, zullen, zeker indien ook de kleine dorpen nog geïndustrialiseerd worden, deze voorzieningen daarom noodgedwongen beperkter moeten blijven dan in streken met normale dorpen en industrie in de regionale kernen. Maar zelfs bij dat lagere verzorgingspeil zijn de kosten voor deze geringere voorzieningen buiten verhouding hoog. Het ontbreken van kernvorming in de veenbebouwing remt voorts de ontplooiing van de verzorgende sector: de middenstand en de door haar geboden verzorging kan zich slechts zwak ontwikkelen. Het toch al lage verzorgingsniveau in de veenstreken blijft hierdoor op een laag peil gedrukt.

Leiden.

J. WINSEMIUS.

De Verordening Prijsvorming Slagersbedrijven 1951

Door de jaren heen heeft de middenstand te kampen gehad met het euvel van de *ongebreedde* prijsconcurrentie. Met opzet hebben wij hier het bijvoeglijk naamwoord cursief laten zetten, omdat hier niet bedoeld wordt de gezonde, met normale, oirbare middelen gevoerde concurrentie. Integendeel, uit het vervolg zal blijken, dat de nieuwe verordening van het Bedrijfschap voor Vee en Vlees, waarvan de naam in de titel van deze bijdrage staat, de normale concurrentie volkomen onverlet laat. Maar hier hebben wij het oog op de prijsbedervende concurrentie, de verwoestende prijzenoorlogen, die gehele branches financieel kunnen ondermijnen. Dergelijke excessieve prijsconcurrentie komt vooral voor bij een neergaande conjunctuur; zij wordt ook wel geboren uit de zucht om tot elke prijs een bepaalde omzet of een bepaald volume werk te behouden of uit het verlangen, door een prijzenoorlog in optima forma een zo groot mogelijk aantal branchegenoten in de omgeving dwars te zitten en een belangrijk deel van hun omzet tot zich te trekken. Ten slotte vertoont het verschijnsel zich ook als gevolg van gebrek aan deskundigheid, van een onvolledige of ook van het totaal ontbreken van een kostprijscalculatie.

Sinds de bevrijding heeft de middenstand in sterke mate aan dit euvel geleden. Het was dan ook geen toeval, dat de Hoofdgroep Ambacht ruim twee jaar geleden een commissie heeft ingesteld, welke tot taak kreeg na te gaan welke middelen de organisaties ten dienste staan om dit euvel te bestrijden! In Februari 1950 heeft deze commissie haar rapport ingediend, en daarin ook middelen aangegeven om deze strijd met succes te kunnen voeren¹⁾. In een der paragrafen worden zgn. richtprijzen en calculatieschema's ten tonele gevoerd. Onder een richtprijs wordt verstaan het verstrekken aan bedrijfsgenoten van een prijs voor een bepaald soort werk of voor een bepaald product, naar welke prijs men zich richten kan. Hierbij is men evenwel niet blijven staan. In verschillende branches heeft men ingezien, dat de betrokken ondernemers ook dienen

te weten en te beseffen, hoe men tot dergelijke richtprijzen is gekomen en de voorlichting ging zich nu ook uitstrekken tot het maken van een juiste kostprijsberekening. Aan de hand van uitgewerkte voorbeelden werd de ondernemer geleerd rekening te houden met alle in zijn bedrijf voorkomende kosten als lonen, sociale lasten, huur, onderhoudskosten, schoonmaak- en verpakkingsmateriaal enz. Uit dergelijke wat men zou kunnen noemen richtprijscalculaties groeide nog weer iets anders, nl. een calculatieschema. Daaronder is te verstaan een richtprijscalculatie zonder cijfers, niets anders dan een raam, waarin de individuele ondernemer zijn eigen getallen kan invullen. Uiteraard zijn zulke schema's een waardevolle handleiding voor de betrokkenen, want zij voorkomen verwaarlozing van bepaalde kostenfactoren en dwingen tot een juiste kostprijsberekening. Het grondbeginsel van dergelijke schema's is, dat elke ondernemer volkomen vrij blijft om geheel zelfstandig zijn eigen prijspolitiek te voeren, slechts onder de mits, dat hij zijn prijzen zodanig stelt, dat daardoor ook inderdaad alle kosten worden gedekt. De concurrentie blijft dus volkomen vrij, maar het is dan een gezonde concurrentie. Invoering van dergelijke calculatieschema's werd dan ook door de bovenbedoelde commissie krachtig aanbevolen.

In het slagersbedrijf heeft het prijsbederf reeds in de jaren dertig danig huis gehouden. De grote vrees van de leiding van de Vakgroep Slagerij is dan ook steeds geweest, dat na de opheffing van de vleesrantsoenering dit euvel in vernieuwde en hevige mate de kop zou opsteken. De vrije organisaties op dit terrein, met name de Algemeene Nederlandsche Slagersbond, zochten zich hiertegen te verweren door invoering van plaatselijke minimumprijzen. In verschillende plaatsen werden door de slagers zgn. saneringsovereenkomsten tot stand gebracht, waarbij de aangeslotenen zich verbonden niet te zullen verkopen onder in gezamenlijk overleg vastgestelde minimumprijzen en waarbij men soms via een boycot trachtte diegenen, die hun medewerking niet wilden verlenen, te dwingen om in te gaan. Door de vragen van een lid van de Tweede Kamer

¹⁾ De bestrijding van ongebreidelde prijsconcurrentie in het ambacht, uitgave van de Hoofdgroep Ambacht te 's-Gravenhage, 1950.

der Staten Generaal aan de betrokken ministers, in welke vragen werd gesuggereerd, dat de slagers deze minimumprijzen dermate hoog stelden, dat zij ongeoorloofd hoge prijzen en winsten konden maken, is ongeveer een jaar geleden nog al wat gerucht rond deze maatregelen ontstaan. Uit een hearing voor de Commissie Bedrijfsregelingen is echter wel gebleken, dat de bij deze overeenkomsten vastgestelde minimumprijzen alle bleven beneden die, welke, in aanmerking genomen de sterk gestegen vee-prijzen en voortdurend oplopende bedrijfskosten, bedrijfs-economisch verantwoord mochten worden geacht, zodat het slagersbedrijf geheel vrij uitging. Niettemin heeft de Overheid het toch niet wenselijk geoordeeld deze vorm van bestrijding van de ongebreidelde prijsconcurrentie geheel ongewijzigd te laten voortbestaan en gebruik makende van haar bevoegdheden heeft zij gelast de boycotbepalingen uit deze overeenkomsten te verwijderen, voornamelijk omdat als gevolg van deze overeenkomsten verstarring zou kunnen optreden en onvoldoende rekening zou kunnen worden gehouden met het verschil in prijzen tussen zgn. uitbreng- en zgn. klantzaken of loopzaken.

Het bestuur van de Vakgroep Slagerij, hoewel het krachtig zijn medewerking verleend heeft aan de verdediging van de saneringsovereenkomsten voor de Commissie Bedrijfsregelingen, voelde ter bestrijding van het euvel der ongebreidelde prijsconcurrentie veel voor invoering van een zgn. calculatieschema. Maar men was er zich terdege van bewust, dat invoering op een vrijwillige basis weinig effect zou sorteren. Slechts de goedwillenden, die via deze weg overtuigd zouden kunnen worden van de betere kostprijscalculatie gewonnen kunnen worden, maar de bewust kwaadwillenden, die met behulp van onoirbare middelen een grote omzet hoopten te veroveren zonder zich te bekommeren om de grote schade, die zij daarmede aan anderen berokkendenden, zouden op deze wijze nimmer bestreden kunnen worden. Daarom werd aangedrongen op het tot stand komen van een verordening, die alle slagers zou binden en thans ligt in de vorm van de Verordening Prijsvorming Slagersbedrijven 1951 deze maatregel in de gewenste publiekrechtelijke vorm voor ons.

Dit is een stuk middenstandspolitiek van zeer grote principiële betekenis en de middenstand als geheel en het slagersbedrijf in het bijzonder mag de Minister van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening, die zich zeer voor het tot stand komen van deze maatregel heeft geïnteresseerd, wel zeer dankbaar zijn. In de jaren na de bevrijding heeft men in de middenstand meermalen het geluid kunnen vernemen, dat de landsoverheid kennelijk dergelijke prijsconcurrentie à outrance wel gaarne zag, omdat de als gevolg daarvan optredende lage prijzen zo fraai pasten in haar loon- en prijspolitiek. De stelling werd verkondigd, dat de Overheid niet lijdelijk behoorde toe te zien wanneer in een middenstandsbedrijfstak de branchegeenoten elkander met alle oirbare en onoirbare middelen te lijf gingen, daarmede was noch het algemeen belang — gevaar voor voortdurende achteruitgang van de kwaliteit! —, noch dat van de

leveranciers der betrokkenen en natuurlijk eerst recht niet dat van de bedrijfsgeenoten zelve gediend. Welnu, met deze nieuwe verordening heeft de Overheid bewust een gans nieuwe koers ingeslagen: het is de eerste daadwerkelijke steun aan een middenstandsbedrijf ter bestrijding van het oude, ingekankerde kwaad van het onfaire prijsbederf en als zodanig is deze verordening moeilijk te hoog aan te slaan en men mag stellig verwachten, dat een soortgelijke regeling ook op andere middenstandsterreinen navolging zal vinden.

Het is hier niet de plaats om de nieuwe verordening in extenso te bespreken; wij menen te mogen volstaan met het aangeven van enkele hoofdlijnen. Vastgesteld is dan een calculatieschema, hetwelk wordt geacht deel van de verordening uit te maken. Iedere slager is nu verplicht tegen zodanige prijzen te verkopen, dat gedurende een bepaalde periode de totale bruto-opbrengst van zijn bedrijf ten minste gelijk zal zijn aan de totale inkoopwaarde der in deze periode in dat bedrijf verkochte waren, vermeerderd met het totaal der in dat tijdvak ten laste van het bedrijf komende kosten. Ingesteld worden nu een of meer commissies uit het bedrijfsleven, belast met het toezicht op de naleving der gestelde voorschriften en bevoegd bij iedere bedrijfsgeenoot een onderzoek in te stellen. Is een commissie van oordeel, dat tegen lagere prijzen is verkocht of te koop aangeboden dan volgens bovenstaand principe geoorloofd is, dan brengt zij zulks ter kennis van de ter zake van overtredingen tot vervolging bevoegde instantie. Als noodzakelijk complement van de verordening is het de slager verboden enigerlei vorm van cadeaustelsel toe te passen, op zichzelf reeds een zeer waardevolle bepaling.

Het calculatieschema zelf is uiteraard ingesteld op dit speciale bedrijf. Ook hier echter enkele algemene principes. Naast werkelijk betaalde kosten is ook rekening gehouden met te waarden kostenfactoren, zoals het gewaardeerd loon van de eigenaar en diens medewerkende huisgeenoten plus de daarop in aanmerking te nemen sociale lasten. Voorts moet rekening worden gehouden met afschrijvingen en met een vergoeding van geïnvesteerd kapitaal. Voor de eigenaar geldt als gewaardeerd loon het hoogste loon, dat de in dit bedrijf bestaande C.A.O. kent, nl. dat van een filiaalhouder en voor medewerkende huisgeenoten de lonen voor overeenkomstige functies eveneens in de C.A.O. vastgelegd. Berekent een slager zijn prijzen dus precies volgens het schema, dan verdient hij zijn levensonderhoud en dat van zijn medewerkende huisgeenoten, doch nog niets méér: ter dekking van risico's, voor reserveringen voor nieuwe machines en modernisering en dergelijke meer zal hij dus nog een opslag moeten toepassen.

Ongetwijfeld zal straks de praktijk leren, dat er aan de oorspronkelijke opzet, zoals deze thans in de verordening is belichaamd, nog wel wat verbeterd zal moeten worden en hier en daar wat bijgeschaafd. Maar het grondbeginsel van deze maatregel is voor de middenstand van dermate grote, principiële draagwijdte, dat het alleszins gewettigd was in bredere kring de aandacht hierop te vestigen.

¹s-Gravenhage.

Dr E. J. TOBI.

Wrijvingswerkloosheid

Aan het verschijnsel der wrijvingswerkloosheid wordt in de literatuur over het werkloosheidsvraagstuk weinig aandacht besteed. In het algemeen wordt volstaan met de behandeling van de meer bekende vormen van werkloosheid, zoals de seizoenwerkloosheid, de structurele en de conjuncturele werkloosheid. In deze beschouwing zal getracht worden tot een juiste begripsbepaling van de wrijvingswerkloosheid te komen, en vervolgens een methode te vinden voor de kwantitatieve bepaling hiervan.

Begripsbepaling.

In het in 1939 verschenen rapport: Onderzoek naar de „blijvende werkloosheid” en haar bestrijding, werd naast andere vormen van werkloosheid ook enige aandacht besteed aan de zgn. „normale arbeidsreserve”, maar uit het rapport valt niet op te maken, dat hier aan wrijvingswerkloosheid is gedacht. Toch wordt in dit rapport een vorm van werkloosheid genoemd, welke aan wrijvingswerkloosheid doet denken, nl. waar het een mening van Detiger aanhaalt, waarin deze naast de normale arbeids-

reserve nog onderscheidt een vorm van werkloosheid als gevolg van „een gebrek aan vloeibaarheid van de arbeid”. In het rapport wordt deze begripsbepaling echter niet overgenomen. Het belangrijkste werk, waarin ook de wrijvingswerkloosheid behandeld wordt, is echter wel het in 1944 verschenen boek: „Full-employment in a free society”, van Beveridge. Hij definieert de „*frictional unemployment*” als: „unemployment caused by the individuals, who make up labor supply not being completely interchangeable and mobile units, so that, though there is an unsatisfied demand for labor, that unemployed workers are not of the right sort or in the right place to meet that demand” (blz. 408).

Volgens deze definitie kan er geen wrijvingswerkloosheid zijn, tenzij er ergens een onvoldane vraag naar arbeid is. De werkloosheid, die zou bestaan bij een toestand waarin de vraag kleiner is dan het aanbod, is dan geen wrijvingswerkloosheid, doch een werkloosheid als gevolg van „deficiency of demand”. Op dezelfde wijze voortredenerend, nl. door het aannemen van een „adequate total demand” komt Beveridge tot de conclusie, dat seizoenwerkloosheid en ook structurele werkloosheid vormen van wrijvingswerkloosheid kunnen zijn.

Hier ontstaat een begripsverwarring, welke voor een juiste onderscheiding van de verschillende vormen van werkloosheid ongewenst is.

Bij elke structuur van de vraag zal er wrijving optreden en dus wrijvingswerkloosheid ontstaan, bijv. door vervanging van ouderen, invaliden en overledenen, en door de normale beroepswisseling.

Voorts is het karakter van de seizoen- en de structurele werkloosheid geheel verschillend van dat van de wrijvingswerkloosheid, vooral omdat de eerstgenoemde vormen van werkloosheid van langere (vaak zelfs onbepaalde) duur zijn.

Verder zij opgemerkt, dat Beveridge steeds spreekt over „industrial” friction en de voorbeelden, welke hij aanhaalt, betreffen steeds industriële bedrijven en de havenwerken. Aan de landbouw, waarin de seizoenwerkloosheid het grootst en vaak van lange duur is, en waar bovendien de compensatie van seizoendrukke en seizoenslapse in het algemeen niet mogelijk is, heeft hij niet voldoende aandacht besteed, hetgeen voor de structuur van Engeland wel aanvaardbaar kan zijn, doch niet voor andere landen.

De veronderstelling van „adequate total demand” is derhalve niet reëel, althans niet voor een algemeen onderzoek van het probleem.

De begripsbepaling zou aan duidelijkheid winnen, wanneer wordt uitgegaan van de duur der werkloosheid. Voor de wrijvingswerkloosheid is dan van primaire betekenis: de kortstondige duur van deze werkloosheid.

„Full-employment” omschrijft Beveridge als de toestand, waarin: „unemployment is reduced to short intervals of standing by, with certainty, that very soon one will be wanted in one's job again or will be wanted in a new job that is within one's powers”. En verder: „there is an irreducible minimum of unemployment, a margin in the labor force required to make change and movement possible” (op. cit. blz. 18 en 125).

Deze omschrijving sluit alle vormen van langdurige werkloosheid uit en wijst tevens op de onvermijdelijkheid van een bepaalde minimum-werkloosheid.

Deze minimum-werkloosheid kan volgens Beveridge verschillende vormen van werkloosheid bevatten, met name: wrijvingswerkloosheid, seizoen- en structurele werkloosheid. Juister lijkt het mij echter in dit verband te spreken van wrijvingswerkloosheid en van andere vormen van werkloosheid, die altijd enige wrijvingswerkloosheid bevatten en omgekeerd, nl. rond het punt, waarop de duur van deze vormen van werkloosheid die van de wrijvingswerkloosheid bereikt.

In zijn afscheidsrede te Delft over „Productivisme en

Democratie”, geeft prof. Goudriaan zijn mening over de „full-employment”-toestand en de daaraan verbonden noodzakelijke minimum-werkloosheid als volgt weer:

„Full-employment, in de exacte zin van het woord, geeft een lijn aan dunner dan een zeepvlies; men is er in de praktijk dus altijd iets boven of iets beneden. Tussen deze twee mogelijkheden kiezend, besluit de productivist onmiddellijk tot de laatste.

Een zeker minimum aan werkloosheid, zeg van 1 of 2 pCt, is volstrekt noodzakelijk om het bedrijfsleven een soepele mogelijkheid van aanpassing te geven aan veranderingen in de vraag en om een altijd doorgaande selectie te kunnen toepassen op de arbeidskracht, zonder welke de productiviteit onherroepelijk daalt.

Deze kleine werkloosheidsmarge veroorzaakt een verlies aan productie dat door de gunstige voorwaarden voor de ontwikkeling van de productiviteit ruimschoots wordt goedge maakt en de sociale nadelen kunnen door een goed georganiseerde werkloosheidsverzekering in voldoende mate worden getemperd”.

Hij spreekt niet van wrijvingswerkloosheid, doch evenals Beveridge in zijn definitie van „full-employment” van een noodzakelijke minimum-werkloosheid, gezien van het gezichtspunt van het bedrijfsleven uit. Als zodanig doet zich het verschijnsel aan hem voor als een reserve aan arbeidskrachten, waaruit het bedrijfsleven steeds moet kunnen putten. Dit is slechts ten dele juist, omdat hier geen nauwkeurig onderscheid wordt gemaakt tussen de begrippen arbeidsreserve en wrijvingswerkloosheid. Van de zijde van de productie uit bezien, heeft de wrijvingswerkloosheid inderdaad het karakter van een reserve aan arbeidskrachten, doch deze verschilt uit haar aard van de eigenlijke arbeidsreserve. Beveridge maakt evenmin dit onderscheid, waar hij op blz. 44 e.v. de arbeidsreserve bij de Londense dokken een voorbeeld van „acute friction-unemployment” noemt (zie ook blz. 409). Op deze onderscheiding wordt nog nader teruggekomen.

Bij de ontleding van maatschappelijke verschijnselen dient men zich steeds rekenschap te geven van het feit, dat de maatschappij dynamisch is, dus in een toestand van voortdurende ontwikkeling verkeert. Hierdoor treden in alle geledingen veranderingen op, die niet steeds soepel verlopen. Er doen zich daarbij wrijvingsverschijnselen voor, die weliswaar een vertraging van de ontwikkeling betekenen doch daarom niet altijd een verlies behoeven te zijn. Zij leiden vaak tot nieuwe mogelijkheden of tot perfectie van het bestaande.

De wrijvingsverschijnselen, die zich op de arbeidsmarkt voordoen, worden veroorzaakt door:

1. de onoverzichtelijkheid van de arbeidsmarkt:
  - a. aan de vraagzijde: de werkgever vindt niet steeds direct de arbeidskracht die hij wenst;
  - b. aan de aanbodzijde: de werknemer vindt niet steeds direct de arbeidsplaats, welke hij krachtens zijn capaciteiten wenst;
2. de mobiliteit van de arbeidskracht:
  - a. geografische gebondenheid: gebonden aan woonplaats en milieu;
  - b. horizontale mobiliteit: veranderingen van beroep ondervinden belemmeringen ingevolge de verschillende eisen welke voor de beroepen worden gesteld;
  - c. verticale mobiliteit: bij de verandering binnen de beroepsgroep doen zich evenzeer belemmeringen gevoelen.

Deze wrijvingsverschijnselen geven aanleiding tot het ontstaan van een kortstondige werkloosheid bij de overgang van de arbeidskracht van deelmarkt naar deelmarkt en binnen de-

zelfde deelmarkt van bedrijf naar bedrijf¹⁾. Of, gezien van de zijde van de productie: een voortdurende wisselende reserve aan arbeidskracht, welke dient om het verloop en de verschuiving in de arbeidsbezetting van het productie-apparaat op te vangen teneinde stagnatie te voorkomen.

De aandacht moet nog gevestigd worden op het onderscheid tussen de begrippen *wrijvingswerkloosheid* en *arbeidsreserve*. In de literatuur treft men veelal dit laatste begrip aan, ook wanneer het eerste wordt bedoeld, of men rekent de wrijvingswerkloosheid eenvoudig als een deel van de arbeidsreserve. Voor een juiste begripsbepaling is het derhalve gewenst het begrip arbeidsreserve nader te omschrijven.

De arbeidsreserve wordt gevormd door een aantal arbeidskrachten, dat steeds tijdelijk wordt tewerk gesteld. De werkgelegenheid voor deze groep is afhankelijk van factoren, die deze beperken tot bepaalde perioden (seizoen) of afhankelijk maken van een bepaald feit (havenarbeiders bij aankomst van schepen; transportarbeiders bij veilingen loodsen e.d.; kellners bij congressen, feesten etc.) of, een bepaalde gebeurtenis (spoedorders).

De arbeidsreserve is dus een groep, die aanwezig moet zijn om in de arbeidsbehoefte voor tijdelijke werkgelegenheidsobjecten steeds vlot te kunnen voldoen. Deze reserve is dus wenselijk, maar behoeft geen realiteit te zijn op een bepaald ogenblik.

In de periode na de bevrijding werd meermalen een beroep gedaan op de arbeidsreserve, maar in vele gevallen bleek deze niet of in onvoldoende mate aanwezig. De arbeidsreserve was in vele gevallen reeds opgeslokt door de industrie, die bij zijn pogingen tot herstel op een maximum aan menselijke arbeidskracht was aangewezen, zodat bijv. de oogstwerkzaamheden slechts met inschakeling van niet in het arbeidsproces opgenomen groepen (militairen, gevangenen, schooljeugd) volledig konden geschieden.

De wrijvingswerkloosheid daarentegen is wel degelijk een realiteit ten gevolge van de voortdurende wisselingen in het maatschappelijk leven. Zowel in tijden van overvloed als van schaarste aan arbeidskracht blijven de wrijvingsverschijnselen optreden.

Het verschijnsel laat zich kwantitatief het zuiverst bepalen vanuit de toestand van „full-employment”, gezien als de toestand waarin de vraag naar arbeid groter is dan het aanbod. Daarmee wil niet gezegd zijn, dat wrijvingswerkloosheid in andere tijden niet zou optreden.

a. Bij stijgende werkgelegenheid neemt de vraag naar arbeidskrachten toe. Het aanbod ondervindt minder weerstanden bij de verkrijging van een positie en zowel de horizontale als de verticale mobiliteit vertonen een grotere soepelheid; m.a.w. iemand die werkloos wordt, vindt na korte tijd wel een andere betrekking, hetzij in zijn eigen beroep, hetzij in een beroep dat met zijn capaciteiten overeenkomt. De vraagzijde echter ontmoet sterkere weerstanden: de eisen van de aanbieders worden hoger, het verloop onder de arbeidskrachten neemt toe, hetgeen de productiviteit remmend beïnvloedt.

b. Bij dalende werkgelegenheid zien we juist het omgekeerde optreden: de vraagzijde vindt een ruim aanbod tegenover zich en kan een scherpe selectie toepassen, terwijl de aanbodzijde met sterke weerstanden te kampen heeft. Iemand die nu werkloos wordt, kan al spoedig structuur-, of conjunctuurwerkloos zijn.

Men mag dus aannemen, dat bij stijgende werkgelegenheid de wrijvingswerkloosheid toeneemt (absoluut en relatief t.o.v. de beroepsbevolking); toch is deze toename zeer beperkt, doordat tegenover de opheffing van de weer-

standen aan de aanbodzijde een vergroting van de weerstanden aan de vraagzijde optreedt. De laatste zal waarschijnlijk kleiner zijn dan de eerste, ten gevolge van de gebondenheid aan beroep, milieu en traditie.

Evenzeer mag aangenomen worden, dat de wrijvingswerkloosheid bij dalende werkgelegenheid afneemt (zowel absoluut als relatief t.o.v. de beroepsbevolking), doch ook hier treedt een beperking op n.l. door vermindering van de weerstanden, die de vraagzijde ontmoet. (T.o.v. de totale werkloosheid zien we tegenover een absolute toename een relatieve afname en omgekeerd).

De wrijvingswerkloosheid, uitgedrukt in een percentage van de beroepsbevolking, beweegt zich dus waarschijnlijk tussen een betrekkelijk dicht bij elkaar gelegen maximum en minimum.

Methoden voor een kwantitatieve bepaling.

Bij de bepaling van de grootte van de wrijvingswerkloosheid wordt in het algemeen het aantal werklozen geanalyseerd in een percentage seizoenwerklozen, een percentage structurele werklozen, een percentage conjuncturele werklozen, terwijl dan verder een ruwe schatting wordt gemaakt van de eventuele arbeidsreserve en de wrijvingswerkloosheid. Voor Engeland worden de percentages uitgedrukt in procenten van de verzekerde beroepsbevolking, voor Nederland in procenten van de totale beroepsbevolking of ook wel van de mannelijke beroepsbevolking. Dit laatste is voor Nederland het meest aanvaardbaar, omdat de werkloosheidscijfers voor mannen meer representatief zijn dan die voor vrouwen.

Detiger, aangehaald in het eerder genoemde rapport, schat de normale arbeidsreserve op 4 pCt van de beroepsbevolking en hij schat dan de werkloosheid ontstaan door „gebrek aan vloeibaarheid van de arbeid” op de helft hiervan, dus 2 pCt.

Beveridge begint met te zeggen, dat hij de door sommige schrijvers gebruikte methode, om de minimum-werkloosheid bij „full-employment” te bepalen op grond van het werkloosheidspercentage in het topjaar van de hoogconjunctuur, waarvan dan het percentage moeilijk plaatsbaren wordt afgetrokken, verwerpt (blz. 126 e.v.). De juiste benadering van het probleem acht hij dan die, welke gebaseerd is op die factoren in de werkgelegenheid, die buiten de contrôle van de Overheid vallen, te weten: a) klimaatsfactoren, b) de maatschappelijke dynamiek en c) de internationale positie van Engeland.

De werkloosheid ten gevolge van de sub *a* genoemde factoren schat hij op 1 pCt, n.l. de helft van de door Saunders voor 1939 berekende seizoenwerkloosheid, die volgens Beveridge door mechanisatie en rationalisatie best tot de helft kan worden gereduceerd. Voor die ten gevolge van de sub *b* genoemde factor neemt hij een kwart van de beroepsbevolking, die ten gevolge van deze factor gedurende gemiddeld twee weken per jaar is uitgeschakeld. Dit aantal schat hij op 1 pCt. De derde factor is een gevolg van het ontbreken van internationale stabilisatie door verschillen in sociale politiek en economische ontwikkeling der verschillende gebieden. „This additional unemployment should be regarded as the price paid for the advantages of international trade” zegt hij verder. Dit aantal wordt eveneens geschat op 1 pCt, zodat in totaal de minimum-werkloosheid bij „full-employment” wordt bepaald op 3 pCt.

Goudriaan noemt tenslotte een percentage van 1 à 2 pCt als normale minimum-werkloosheid.

De hierboven weergegeven kwantitatieve bepalingen van de wrijvingswerkloosheid berusten alle op subjectieve schattingen op grond van onvolledige en vaak moeilijk controleerbare gegevens. De berekening van Beveridge is hier uitvoerig weergegeven, aangezien de door hem gevonden 3 pCt door vele schrijvers als maatstaf wordt genomen voor de wrijvingswerkloosheid, welke dus geen

¹⁾ De wrijvingsverschijnselen sub 2a en b kunnen ook aanleiding geven tot een meer langdurige werkloosheid, welke dan een structureel karakter draagt. De grens tussen deze werkloosheid en de wrijvingswerkloosheid kan slechts bepaald worden met de werkloosheidsduur als maatstaf.

reden tot het nemen van maatregelen zou zijn. Uit het voorgaande blijkt bovendien, dat het hier niet alleen de wrijvingswerkloosheid betreft.

Geconstateerd moet worden, dat het percentage wrijvingswerkloosheid nog onvoldoende bepaald is. Bij het gegeven uitgangspunt, het aantal ingeschreven werklozen, zal men steeds komen tot een subjectieve bepaling van de grootte der wrijvingswerkloosheid. Het verkregen percentage houdt daardoor de mogelijkheid in van min of meer ruime afwijkingen naar boven en naar beneden, hetgeen voor een juiste kwantitatieve bepaling niet wenselijk is.

Zoals in het voorgaande werd uiteengezet, is de duur van de werkloosheid de meest bepalende factor van de wrijvingswerkloosheid. Onderzocht zal dus moeten worden of met behulp van deze factor een kwantitatieve bepaling mogelijk is. Om deze voor de wrijvingswerkloosheid te vinden zal het nodig zijn de werkloosheidsduur van *alle* ingeschreven werklozen gedurende een bepaalde periode te onderzoeken. Hieruit moeten dan de andere vormen van werkloosheid worden geëlimineerd.

In 1928 onderwierp Prof. Tinbergen in „De Economist”³⁾ een Amsterdams en een Zweeds rapport over de werkloosheidsduur aan een kritische beschouwing, waarin hij een mathematische benadering zocht voor de werkloosheidsduur.

Tinbergen gaat uit van een toestand van constante werkloosheid en gaat dan later over tot toepassing op het praktische geval van toenemende werkloosheid (onder seizoeninvloed). Derhalve: een constant aantal „werklozenplaatsen” is bezet door steeds variërende mensen, waarvan sommigen er langer, anderen korter verblijven. Verder wordt nog verondersteld, dat de procentuele verdeling naar de duur van inschrijving dezelfde blijft. Van belang is nu voor ons: *hoe lang is de gemiddelde duur* van zo'n „verblijf”, dit is de gemiddelde periode tussen ontslag en tewerkstelling voor alle voorkomende gevallen.

Uitgaande van de statistische cijfers van de verdeling naar werkloosheidsduur (standcijfers op bepaalde data naar inschrijvingsduur van 0-1 mnd, 1-3 mnd, 3-6 mnd, 6 mnd en langer) worden door grafische interpolatie de percentages uitgespreid over inschrijvingsperiodes van 0-1, 1-2, 2-3, etc. maanden. Daaruit worden afgeleid de percentages van hen, die werk hebben gevonden na een werkloosheidsduur van 0-1, 1-2, 2-3 mnd, etc., waaruit tenslotte de gemiddelde werkloosheidsduur kan worden berekend. Tinbergen kwam voor Amsterdam in 1926 op een gemiddelde werkloosheidsduur van ongeveer vier maanden.

Dezelfde berekeningen, uitgevoerd voor de teldata 31 Mei 1949, 31 Augustus 1949 en 31 Mei 1950 geven een gemiddelde werkloosheidsduur van resp. 2,5 mnd, 2 mnd en 2 mnd. Veel houvast geven deze resultaten niet. De gemaakte veronderstellingen zijn niet reëel, gezien de min of meer permanente werkloosheidsduur van moeilijk plaatsbaren en de afhankelijkheid van de inschrijvingsduur van leeftijd en beroep. Verder onttrekt zich een groot aantal mutaties aan onze waarneming, omdat in de tussenliggende perioden, welke einddata in de statistiekcijfers worden gegeven, zich bepaalde mutaties voordoen, die niet kunnen worden opgemerkt. Derhalve moet aangenomen worden, dat het gevonden gemiddelde aan de hoge kant is.

Om uit de bestaande werkloosheidscijfers toch enig inzicht in de rouleringsduur te krijgen, kan men uitgaan van de verhouding van het aantal geplaatste werklozen tot het gemiddeld aantal ingeschrevenen. Hieruit vindt men de *gemiddelde plaatsingskans* voor de ingeschrevenen in de beschouwde periode (bijv. 1 maand). Bij deze gemiddelde plaatsingskans behoort een gemiddelde *rouleringsperiode*,

dit is hoe lang elke werkloze bij volkomen gelijke plaatsingskans werkloos zou zijn geweest.

Passen we deze berekening toe op de werkloosheidscijfers (gemiddeld aantal ingeschrevenen en het totaal aantal plaatsingen en afvoeringen) over de maanden Mei en Augustus van de jaren 1947, 1948 en 1949, dan vinden we voor deze maanden een gemiddelde rouleringsduur van resp. 26, 22, 29, 26, 39 en 34 dagen. Met de toeneming van het aantal ingeschrevenen correspondeert dus een toeneming van de rouleringsduur.

De gemiddelde rouleringsduur is een gemiddelde. Het laat dus ruimte voor afwijkingen naar beneden maar ook naar boven. Van het merendeel der ingeschrevenen is langer dan de gemiddelde rouleringsduur staan ingeschreven kan men echter wel als waarschijnlijk aannemen, dat zij in het algemeen niet tot de groep der wrijvingswerklozen behoren doch tot die der seizoen- of structuurwerklozen.

De wrijvingswerkloosheid moet dus gezocht worden onder hen, die korter dan de gemiddelde rouleringsduur staan ingeschreven. Over de periode 31 Januari 1948-31 Januari 1950 beschikken wij over cijfers omtrent het aantal mannelijke werklozen, dat op het einde van de maand korter dan één maand stond ingeschreven. Aangezien een gemiddelde rouleringsperiode van één maand op grond van de hiervoor genoemde berekeningen over Mei 1949-Mei 1950 niet irreal mag worden genoemd is er een mogelijkheid om een benadering van de wrijvingswerkloosheid voor deze periode te geven. Gemiddeld over 1948 en 1949 tezamen bedroeg het aantal mannelijke werklozen dat korter dan één maand stond ingeschreven: 19.000, dat is ongeveer 0,7 pCt van de mannelijke beroepsbevolking. Gemiddeld over 1949 en 1950 bedroeg dit aantal 24.000, d.i. 0,8 pCt van de mannelijke beroepsbevolking. Deze wijze van berekening, welke door het Rijksarbeidsbureau wordt toegepast, is echter weer niet meer dan een benadering van het percentage, hetgeen te wijten is aan het beschikbare cijfermateriaal. Doordat we te maken hebben met standcijfers zitten er ook personen in opgenomen, die weliswaar op het einde van de maand korter dan één maand ingeschreven staan, maar ook in de volgende maand nog werkloos zijn. Verder gelden de reeds genoemde bezwaren welke reeds werden genoemd bij de eerste berekening van Prof. Tinbergen.

Om deze fouten te vermijden, zou men moeten kunnen komen tot een verdeling van de getelde werklozen naar de lengte van de werkloosheidsperiode, waarin ze zich bevinden op het tijdstip van telling. Dit experiment zou alleen retrospectief kunnen geschieden omdat de gehele duur van de nog aan de gang zijnde werkloosheid moet worden nagegaan.

Voor dit onderzoek zou moeten worden uitgegaan van het aantal werklozen, dat in een bepaalde periode werd ingeschreven bij de Gewestelijke Arbeidsbureau's. Van deze personen zou in deze periode de duur van de werkloosheid moeten worden nagegaan, dus tot het moment van plaatsing c.q. afvoering. Uit het aantal ingeschrevenen moeten de zgn. moeilijk plaatsbaren, dat zijn personen, die niet tot een redelijke arbeidsprestatie in staat en zelfs voor de meest eenvoudige werkzaamheden niet te gebruiken zijn, worden verwijderd.

Aangezien de werkzoekenden worden ingeschreven naar beroep, kan een verdeling naar beroepsgroepen worden gemaakt.

Met het verband tussen werkloosheidsduur en leeftijdsklasse kan rekening worden gehouden, door de ingeschrevenen in de betreffende periode te groeperen naar leeftijdsgroepen.

Rekening moet nog worden gehouden met de zgn. massaplaatsingen, d.i. wanneer een groep personen tegelijk wordt ingeschreven en bij een of meer werkgevers, die tot dezelfde bedrijfsgroep behoren, worden geplaatst.

³⁾ De roulering in het werklozenleger, in „De Economist” van 1928, blz. 772 e.v.

Deze groep behoort trouwens in haar geheel tot de arbeidsreserve, zoals hierboven werd uiteengezet (tijdelijk werk; seizoenwerk, los- of gelegenheidswerk). Als resultaat zou men krijgen een verdeling van het aantal ingeschreven werklozen in een bepaalde periode naar beroepsgroepen en leeftijdsgroepen en naar een werkloosheidsduur van bijv. korter dan 1 week, 1-2 weken, 2-3 weken, 3-4 weken, 1-2 maanden, 2-3 maanden, 3-6 maanden en 6-12 maanden.

Hieruit kan een gemiddelde rouleringsduur worden vastgesteld, welke dan weer een correctie moet ondergaan voor seizoenwerkloosheid en eventuele conjuncturele en structurele werkloosheid. Er resteert dan in de groepen met kortstondige werkloosheidsduur een aantal personen, dat mogelijkwijze een beeld geeft van het aantal wrijvingswerklozen en de periode van werkloosheid welke hiervoor bepalend is.

Toegegeven moet worden, dat hier een subjectief element in het onderzoek wordt gebracht. Dit is onvermijdelijk, maar het is hier tot zeer beperkte grenzen teruggebracht.

Dit onderzoek zou voor meerdere perioden moeten worden uitgevoerd, teneinde een vergelijking te krijgen tussen perioden met stijgende, dalende en gelijkblijvende werkloosheid. Het zal dan moeten blijken of deze methode een juiste benadering vermag te geven van het percentage der wrijvingswerkloosheid en hoe dit zich in de loop van de tijd gedraagt t.o.v. veranderingen op de arbeidsmarkt, m.a.w. waar het maximum en het minimum ligt. De voornaamste betekenis, welke het onderzoek naar de rouleringsduur en daarmee de bepaling van de wrijvingswerkloosheid heeft, is wel, dat inzicht wordt gegeven in de mobiliteit van de arbeid en het karakter van de werkloosheid.

Een voortdurend streven om de rouleringsduur zo kort mogelijk te houden, is enerzijds geboden, terwijl anderzijds het constateren van de toeneming van de rouleringsduur tijdig stimuleert tot een onderzoek naar de oorzaken daarvan en tot het beramen van maatregelen tot verbetering.

Scheveningen.

H. P. M. WILLEBRANDS.

LONDON LETTER

Seldom can so many prophets have been right for the wrong reason as in the election just ended. As all the world knows, the Tories have gone into office. But only with a majority of 18 over all parties. Most prophets were wrong in the size of the majority, even the Socialist papers were too pessimistic. And I must admit that my own calculations would have been better, if I had left out the word „clear” when speaking of a clear majority of 25.

The much talked of swing to the right has proved to be illusory, for the Socialists gained more votes — 13,910, 862 of them — than the Tories who gained 13,715,122. If any one is looking for a law on which to base electoral calculations, he had better consider some form of inverse ratios! Why has the cube law been found to be fallible? Perhaps I had better explain what the cube law is. It was found that if the ratio between the votes cast for two parties was taken to the third power, it would give, roughly, the ratio between the number of seats held by the parties. For the second time the law, if it can be so described, has failed. There are, I suggest, two reasons. One is that the Parliamentary boundaries were re-drawn before the 1950 election, and it might very well be that the fundamental conditions have been changed so much as to require a new law. The second reason is that the elections of 1950 and 1951 have revealed a small ratio, and there is no warrant to assume that the law operates evenly over the whole range of ratios. Even in the physical sciences, laws

have to be modified as certain conditions change, and modifications would probably be necessary more frequently in forecasting elections, which are compounded of economics, emotions, infrequency and changed conditions.

	1950		1951	
	Votes cast	Seats gained	Votes cast	Seats gained
Conservatives	12,501,983	299	13,715,122	321
Socialists	13,295,736	315	13,910,862	294
Liberals	2,621,489	9	722,549	6

The Tories would probably be indignant at the suggestion that there had been no swing to the right. After all, the tabel shows that they received 1.2 millions more votes than in 1950. Is not that a swing to the right? I think not, for in 1950, the anti-Socialist (Tories and Liberals) vote was 15.1 millions, whereas in 1951 it was only 14.4 millions. The real answer is that the Liberal vote fell by 1.9 millions, that 100,000 Liberal voters abstained and that two thirds of the remainder voted Tory and one third Socialist.

The really significant fact of the election is that the Tories gained 21 seats from the Labour Party — there were other losses and gains, but they are insignificant for practical purposes. Those 21 seats are the key to any future election and indeed to any future policy making which has half an eye-on a possible election. Admittedly, these seats were held by the Socialists on narrow majorities; the highest was 6,107 and the lowest 42. Yet the Tory majorities are even more slender: The total of the Socialist majorities of these 21 seats was 31,979. The total of the Tory majorities is 20,621. Thus, if conditions do not change and if about 21,000 people change their minds — oh yes, they must be the „right” people — there could be a change of Government. Indeed these 21,000 need only decide that they will abstain from voting to put the Socialists back into power. Or the Liberal Executive need only decide to fight once more on a broad front to wipe out that Conservative majority. After considering these figures I will have none of this swing to the right. I care nothing that the Tory M.P. for the area in which I live increased his majority from 10,982 to 11,752. It has neither significance nor practical effect.

After you have considered these figures, please do not write and tell me that they prove conclusively that the British system is far inferior to Proportional Representation. For that would give the future into the hands of a minority — the Liberals, who at the 1950 elections received only 9 per cent. of the votes cast. If democracy is the rule by the greatest number, proportional representation would not be the method in this country.

Many observers are really disturbed over the results of the past two elections. Both, so the commentators say, have ended in a stalemate, and so it will continue — a country equally divided against itself. This seems to me to be an exaggeration. First of all, if the anti-Socialists combine, they can achieve a majority of 30 over the Socialists and independents. And that is a working majority. The Tories would depend on Liberal support for this majority, but with a clear majority of 18 over all other parties, they can be independent, if ever the need arises.

The pessimistic view of unending stalemates presupposes that conditions will never alter: that the Tories will not increase the number of houses to be built annually, increase efficiency, eradicate extravagance and raise both the prestige and standard of living of the country, or that they will not fall down on the job, with a resounding crash. Surely, the position is such that there can be no half measures. The Tories must play double or quits.

Incidentally, the Communists fared very badly in this election. All ten candidates forfeited their deposits; their total votes were only 21,640. It would be fallacious to calculate that on proportional representation they would

have been entitled to less than half a seat, for they must have voters in areas where no candidates sought votes. It is valid to point out that if they could have concentrated all their 21,640 votes in any one constituency out of the ten they contested, they would not have gained a seat. But this is probably the nadir of the Communist Party here. My reasons for saying this? If the Tories fail, there will be a violent swing to the left which should help the comrades. And if the Tories succeed, the Labour Party will provide malcontents for the Reds. It is, as yet, too early to bury the Communists, or to ignore them, for that matter.

And where do we go from here? Mr. Churchill is choosing a large number of Lords to be Ministers. This can be interpreted that the Tory Party is a gang of dukes, earls and what not. It could mean that these men can get on with the job of running the Government machine without having to worry about divisions in the House of Commons. These Lords could even travel abroad, an action not easy for elected Ministers who must go into the lobbies to vote.

About the time that this letter is published Mr. Churchill will reveal his policy in the King's Speech. But even now it is obvious that dividend limitation has been scratched, that steel nationalisation will be reversed, that road transport will revert, at least in part, to private enterprise and that Government expenditure is to be pruned.

On Thursday, the City shivered as the time came for deciding whether a change should be made in the Bank Rate. But once again the decision was „no change". It would have been too early for any drastic change, and anything less would have been futile. So now the world waits for the King's Speech.

It will be a Speech inspired by a man who specialises in speeches and in action. I believe that it will compare with the famous Dunkirk speech, which can be summarised as being a pledge to achieve an objective, though the way cannot be seen. No matter what the cost, he said then. And at seventy seven, Mr. Churchill starts out to lead this people through the wilderness towards the promised land.

London, November 2, 1951.

HENRY HAKE.

BOEKBESPREKING

Mr A. J. van Soest en J. B. J. Peeters: Belastingen, zevende herziene druk, S. Gouda Quint — D. Brouwer & Zoon, Arnhem.

Van bovengenoemd werk verscheen enkele maanden geleden de zevende druk. In 1930 startte Mr A. J. van Soest met het boekwerk, waarschijnlijk niet vermoedend, dat zijn toen in de wieg druk gebarende baby als Mr J. van Soest het register aan de zevende druk zou toevoegen. In opzet is het werk bedoeld als leerboek voor de notariële student. In de loop der jaren is het „de gids" geworden voor een ieder, die het oerwoud van het fiscale recht wil betreden. Deze erkenning heeft het te danken aan zijn klaarheid van stijl en bondigheid van uiteenzetting. Het behandelt de inkomstenbelasting, vermogensbelasting en vennootschapsbelasting en is met deze zevende druk bij tot 1951. Dat het boek ondanks de massa wijzigingen, literatuur en beslissingen in al de jaren van zijn bestaan met niet meer dan 30 pagina's in omvang groeide, is vooral uit paedagogisch oogpunt te prijzen. Zijn omvang zal geen beginner afschrikken. Dit resultaat is enerzijds te danken aan de beperkingen, die de schrijvers zich wisten op te leggen, anderzijds aan de uitgever, die een klein doch niet minder duidelijk lettertype koos!

Het boek behandelt de leerstof artikelsgewijs. Het is de

vraag of dit uit een didactisch oogpunt thans, nu de stof zo ingewikkeld geworden is, nog wel de meest gewenste vorm is. Het zou m.i. beter zijn, indien de schrijvers de wetteksten in zijn geheel aan het commentaar deden voorafgaan. De student ziet dan beter en duidelijker het systeem van de wet en de samenhang der artikelen. De schrijvers zouden dan ook niet gehouden zijn de stof — die vaak een algemeen karakter heeft — bij een of ander artikel onder te brengen. Zij zouden daarmee tevens verlost zijn van de „embarras du choix", waarvan zij bijv. blijken geven bij de behandeling van art. 3 van de Wet belastingherziening 1950. Dit artikel bespreken zij bij art. 7 I.B. met de kenten: „al achten wij bespreking bij art. 6, bij art. 10, bij art. 11 of art. 16 evengoed verdedigbaar."

Dat het boek in opzet bestemd is voor de student, heeft niet kunnen beletten, dat ook de practicus het gaarne gebruikt. De vermelding van de talrijke B.B.'s maakt het laatstgenoemde gemakkelijk verder te spuren. Als zodanig zijn deze vermeldingen dan ook te appreciëren, al zeggen zij op zichzelf niet veel nu noch datum, noch karakter van het betreffende B.B. er bij worden vermeld.

De uitgever heeft het boekwerk een fraaie vorm weten te geven. Ook dit is te appreciëren, nu het een stof betreft, die het merendeel der studenten afschrikt.

Als slotwens moge gelden, dat het boekwerk spoedig gevolgd wordt door een supplement, waarin de wijzigingen van het jaar 1951 zijn verwerkt. Dan zal het prijzenswaardige werk weer geheel bij zijn, tenzij voordien de vereenvoudigingscommissie met een totale teksthervorming komt. Wanneer de schrijvers in dit supplement hun mening omtrent de toepassing van art. 7 lid 2 I.B. t.a.v. schenking van een bedrijf nog eens zouden willen toetsen aan de jurisprudentie van de laatste tijd (H.R. 30-4-1947 B. 8396, H.R. 14-2-1951 en 2-5-1951), dan zou daarmee m.i. de behandeling van dit artikel aan duidelijkheid hebben gewonnen.

's-Gravenhage.

Mr L. J. M. NOUWEN.

INTERNATIONALE NOTITIES

Zweedse financiële politiek

De nieuwe Zweedse regeringscoalitie heeft de voornaamste punten van haar economische programma aan de Rijksdag voorgelegd. De kern van de financiële maatregelen, waarmee zij de inflationaire tendenties wil bestrijden, is een investeringsbelasting alsmede de maandenlang omstreden wet tot regulering van de rentevoet en de credieten.

De investeringsbelasting zou volgens de plannen der Regering voorlopig van kracht moeten zijn in de jaren 1952 en 1953. Deze belasting bedraagt 10 pCt van de kosten, die in industrie en landbouw zijn aangewend voor nieuwe investeringen, reparaties en vervanging. Ondernemingen, die met overheidskapitaal worden gefinancierd, zijn van deze belasting vrijgesteld. Terwijl het oorspronkelijk de bedoeling was de inkomsten uit deze belasting te steriliseren en deze te zijner tijd aan de betalende geheel of gedeeltelijk terug te geven, beoogt het nieuwe wetsvoorstel een regelrechte belasting, wier inkomsten op 100 à 150 mln kronen per jaar worden geraamd. De belasting zal worden aangevuld door een verlaging der afschrijvingsmogelijkheden voor uitgaven ter vergroting van goederenvoorraden.

Volgens de Minister van Financiën zal deze belasting een zelfde kostenverhogende uitwerking hebben als een algemene verhoging van de rentevoet, die hij kennelijk wil omzeilen. De „Neue Zürcher Zeitung" van 31 October jl. betwijfelt of dit wel het geval zal zijn. Afgezien van het feit, dat in verband met de voortdurend stijgende staats-

uitgaven de inkomsten uit de investeringsbelasting spoedig weer in de economische kringloop terug zullen keren, is het zeer de vraag of de ondernemers zich door een belasting van 10 pCt zullen laten weerhouden om te investeren. Immers, deze investeringen zijn voor een groot deel slechts een gevolg van inflatievrees en de zeer hoge belastingen op ondernemingen. Niet ten onrechte wordt er dan ook op gewezen, dat een investeringsbelasting tezamen met een discontoverhoging een veel sterker anti-inflationistisch effect zou hebben.

Ondanks vele protesten is ook het wetsontwerp tot controle op het credietwezen en tot regeling van de rentevoet aan het parlement voorgelegd. Indien deze wet zou worden aangenomen, zou de Regering een vrijwel onbeperkte controle op het bankwezen kunnen uitoefenen, terwijl de marktfunctie van de rentevoet in Zweden definitief van de kaart zou zijn. Het eigenlijke doel van deze wet schijnt te zijn de Regering de mogelijkheid te verschaffen om het kapitaalmarkt in de politiek gewenste kanalen — bijv. de woningbouw of de staatskas — te leiden. Hoewel een contractieve credietpolitiek niet te vermijden is, zou men gaarne in de gelegenheid zijn bepaalde sectoren van het economisch leven tegen een dergelijke credietpolitiek te beschermen. Dit is één der voornaamste redenen, zegt genoemd blad, waarom de Zweedse Regering categorisch weigert het algemeen werkende middel der discontoverhoging toe te passen. Of onder dergelijke omstandigheden uit de credietpolitiek een effectieve bestrijding der inflatie zal resulteren zal afhangen van de grootte en omvang der „beschermde sectoren”.

Voorts zal volgens de plannen der Regering de verdere sterilisering van de grote exportwinsten der houtbewerkende industrie in het middelpunt der anti-inflatiemaatregelen moeten staan. Alleen al van de cellulose-industrie worden in 1952 betalingen verwacht van 800 à 900 mln kronen. Ongetwijfeld vormen de grote exportontvangsten dezer industriesector een gevaar voor het interne evenwicht in Zweden en het is dan ook noodzakelijk, dat deze inkomsten worden gesteriliseerd. De vraag is echter, of deze gelden ook werkelijk aan de geldsomloop onttrokken zullen blijven. Gevreesd wordt nl., dat de Staat deze gesteriliseerde gelden op de een of andere manier voor zijn eigen uitgaven zal gebruiken of hen als renteloze leningen zal beschouwen. Er zijn tekenen, die er op wijzen, dat de Staat reeds een deel dezer gelden uit vroeger jaren voor algemene staatsdoeleinden heeft aangewend. Voorts wordt beweerd, dat de Regering 13,5 pCt van het sterilisatiefonds lenen en voor subsidiëring van de woningbouw gebruiken wil. Daardoor zouden dus, zegt de „N.Z.Z.”, weer belangrijke bedragen in de geldcirculatie worden gepompt en daardoor zou ook het vermoeden worden bevestigd, dat een socialistische Staat de gelden, die hij eenmaal in handen heeft, — alle beloften ten spijt — vroeg of laat weer uitgeeft.

Bovengenoemd gevaar schijnt des te groter, daar de Regering de ongeveer een jaar geleden afgeschafte subsidies, die dienden om de kosten van levensonderhoud laag te houden, weer wil invoeren. Men spreekt van „tijdelijke” subsidies, die noodzakelijk zouden zijn om de werknemers tot een matige loonpolitiek te bewegen. Een dergelijke matigheid zou vereist zijn, opdat Zweden niet binnenkort in een ongunstige concurrentiepositie zou geraken. In feite komt alles echter hierop neer, dat een deel der winsten uit export en een deel der belastingen ter bestrijding van de inflatie aan de gemeenschap worden overgedragen, waardoor juist dat wordt gedaan wat vanuit het standpunt der beoogde koopkrachtvermindering niet gedaan mag worden. De zgn. krachtige economische politiek van de Zweedse Minister van Financiën is dus, besluit genoemd blad, bij nadere beschouwing niets anders dan een systeem

van zeer ingewikkelde politieke compromissen, welks resultaat vermoedelijk zal zijn, dat de waarde van de Zweedse valuta nog verder achteruit gaat.

Het vreemdelingenverkeer in Zwitserland

Sedert 1947 geeft het vreemdelingenverkeer in Zwitserland een achteruitgang te zien. Weliswaar werden in 1950 in de ca. 6.900 berichtgevende hotels, pensions en sanatoria 1 pCt meer gearriveerde gasten geregistreerd dan in 1949, doch het aantal overnachtingen — dat uiteraard als indicator van het vreemdelingenverkeer van meer belang is — daalde t.o.v. 1949 met 8,4 pCt en lag ca 20 pCt beneden dat van 1947.

Zoals onderstaande tabel, die is ontleend aan een bijlage van het „Monatsbericht der Schweizerischen Nationalbank” van vorige maand, doet zien, nam het aantal overnachtingen van Zwitserse gasten t.o.v. 1949 af met ruim 900.000 of 7,2 pCt, dat van buitenlandse gasten met 800.000 of 10,3 pCt.

Vreemdelingenverkeer in Zwitserland.

Jaar	Aantal overnachtingen in duizenden			Bedbezetting in pCt ¹⁾
	Zwitsers	Buitenlanders	Totaal	
Hotels en pensions				
1947	12.326	6.963	19.289	32,3
1948	11.180	6.712	17.892	30,0
1949	10.108	6.589	16.697	28,1
1950	9.227	5.905	15.132	25,5
Sanatoria e.d.				
1947	2.430	1.487	3.917	84,0
1948	2.495	1.348	3.843	80,2
1949	2.456	1.188	3.644	77,3
1950	2.428	1.074	3.502	73,6
Totaal				
1947	14.756	8.450	23.205	36,0
1948	13.675	8.060	21.735	33,7
1949	12.564	7.778	20.342	31,7
1950	11.655	6.978	18.634	29,1

¹⁾ Van het aantal bestaande bedden.

Het teruglopen van het vreemdelingenverkeer is vermoedelijk in hoofdzaak toe te schrijven aan de devaluaties van September 1949. De daardoor duurder geworden Zwitserse frank gaf vele buitenlanders aanleiding hun vakantie in eveneens gedevalueerde landen in plaats van in Zwitserland door te brengen. In nog sterker mate verleide de dure Zwitserse frank de Zwitsers tot reizen in het buitenland. Tot de verscherping van de buitenlandse concurrentie droegen ook andere factoren, zoals de viering van het Heilig jaar in Italië en de omstandigheid dat steeds meer landen trachten vreemdelingen aan te trekken, bij.

Voorts hebben de talrijke deviezenrestricties, die in de meeste landen pas tegen het einde van het jaar, na het toetreden van Zwitserland tot de E.B.U., zijn verzacht, een voor Zwitserland nadelige invloed uitgeoefend. Tenslotte hebben o.a. de verdergaande afsluiting van Oost-Europa en de oorlog in Korea hun uitwerking op het Zwitserse vreemdelingenverkeer gehad.

De toewijzing van deviezen voor niet-commerciële reizen door de Duitse Bondsregering, alsmede de soepeler houding van Frankrijk tegenover toerisme in het buitenland werkten in geringe mate compenserend. De liberalisering van het internationale toeristen-betalingsverkeer vond te laat plaats om gedurende 1950 nog een noemenswaardige invloed uit te oefenen. De cijfers in het „Monatsbericht” voor de eerste acht maanden van dit jaar geven een aantal overnachtingen van buitenlanders aan van 6,4 mln, tegen 5,2 mln in de vergelijkbare periode van 1950;

deze stijging houdt wellicht verband met bovengenoemde liberalisering. Het aantal overnachtingen van Zwitserse gasten daalde gedurende dezelfde periode van 8,6 tot 8,5 mln.

Onderstaande tabel geeft een indruk van het aantal overnachtingen van buitenlanders, gesplitst naar de landen van herkomst. Het aantal overnachtingen van Engelsen blijkt wel zeer sterk gedaald.

Aantal overnachtingen van buitenlanders in hotels en pensions.

Gebied van herkomst	Aantal overnachtingen in duizenden				Toeneming, resp. afneming van 1949-195 in pCt
	1947	1948	1949	1950	
Europa, w.o.:	6.029	5.757	5.482	4.715	- 14,0
Groot-Brittannië	2.843	1.880	2.200	1.344	- 38,9
Frankrijk	915	1.028	732	926	+ 26,5
Duitsland	138	244	262	427	+ 63,1
Nederland	241	405	395	338	- 14,5
België/Luxemburg	858	890	845	704	- 16,7
Oost-Europa	277	278	171	92	- 46,4
Amerika, w.o.:	708	722	832	891	+ 7,1
Verenigde Staten	572	565	643	682	+ 5,9
Afrika	99	107	119	116	- 2,9
Australië	17	15	21	30	+ 45,9
Azië	110	112	135	152	+ 12,6
Totaal	6.963	6.712	6.589	5.905	- 10,4

Tenslotte geeft het volgend staatje weer, welke landen relatief het meest bijdragen tot het Zwitserse vreemdelingen-verkeer. Daartoe is het aantal overnachtingen van buitenlanders in hotels en pensions weergegeven per 1.000 inwoners van het land van herkomst. Duidelijk blijkt, dat de bijdrage van Luxemburg, gemeten naar de bevolking van dat land, buitengewoon groot is.

Luxemburg	202	Oostenrijk	16
België	75	Denemarken	11
Nederland	34	Zweden	10
Groot-Brittannië en Ierland	25	Italië	10
Frankrijk	22	West-Duitsland	9
		Verenigde Staten	5

MEDEDELINGEN VOOR ECONOMISTEN

Rondreis Professor Marchal

Daartoe uitgenodigd door het Genootschap „Nederland-Frankrijk”, zal Prof. Jean Marchal uit Parijs een rondreis door Nederland maken, waar hij in verschillende plaatsen een uiteenzetting zal geven van zijn inzichten op het gebied der economie.

Prof. Marchal werd, nadat hij in 1935 tot hoogleraar aan de juridische faculteit te Nancy was benoemd, in 1946 hoogleraar te Parijs en is thans „Titulaire du grand cours d'économie politique à la Faculté de Droit de Paris”; Prof. Marchal leidt tevens het onderwijs in de staathuishoudkunde aan het „Institut d'Etudes Politiques”.

Zijn voornaamste werken zijn: 1. „Union douanière et organisation européenne, Nancy 1929; 2. „Rendements fiscaux et conjoncture”, Parijs 1942; 3. „Le mécanisme des prix”, Parijs 1946, 3e editie 1950; 4. „Cours d'économie politique”, 2 vol., Parijs 1950.

Het essentiële van zijn gedachten zou aldus kort kunnen worden geformuleerd: de economische theorie in haar onderdelen opnieuw overdenken en daarbij a) rekening houden met de ontwikkeling van de economische structuur, b) het al te starre in de Angelsaksische theorieën verzachten en de mens, zoals hij is, opnieuw als factor in de theorie in beschouwing nemen.

Prof. Marchal zal spreken voor de afdelingen van „Nederland-Frankrijk” te Amsterdam op 12 November, te Utrecht op 13 November, te Amersfoort op 15 Novem-

ber en te Alkmaar op 16 November over het onderwerp „Les temps modernes sont ils terminés? Assistons nous à l'avènement de temps nouveaux?” en te 's-Gravenhage op 19 November over het onderwerp „Les différentes conceptions de la démocratie économique”.

Op 17 November zal Prof. Marchal in het „Institut Français” te Amsterdam spreken voor collegae, professoren en vakgenoten en op 20 November voor de Economische faculteit te Groningen. Het ligt bovendien in de bedoeling, dat hij op 14 November een werkcollege zal geven voor doctoraal-studenten van de Nederlandse Economische Hoogeschool te Rotterdam.

Aan economen, die Prof. Marchal willen aanhoren, zullen de afdelingen van „Nederland-Frankrijk” gaarne gastvrijheid verlenen. De afdeling den Haag (adres secretariaat: Floris Grijpstraat 19) is echter genoopt — met het oog op de plaatsruimte — te verzoeken vóór 15 November a.s. te willen berichten of men daarvan gebruik wil maken. De lezing wordt gehouden in het Koninklijk Instituut voor Ingenieurs te 20.15 uur.

GELD- EN KAPITAALMARKT

De geldmarkt.

Het passeren van de ultimo bracht op de geldmarkt nagenoeg geen verkrapping teweeg. De marktdisconto's bleven practisch onveranderd, waarbij de korte termijnen grotendeels vergeefs gezocht bleven op percentages tussen 1¹/₈ en 1¹/₄.

Gedurende enkele dagen was te constateren, dat de discontohandelaren iets meer call vroegen, doch in verhouding tot het totale uitstaande bedrag was dit toch zo weinig belangrijk, dat van een verhoging van de callgeldrente — die nu reeds maandenlang 1 pCt bedraagt — geen sprake was. Mede dank zij het geldverruimend effect van de voortgaande verbetering van de Nederlandse deviezenpositie en de ten laste van het Rijk uitstaande hoeveelheid callgeld, vertoont de geldmarkt de laatste tijd een welhaast volkomen elasticiteit, tot uiting komend in een zeer grote mate van stabiliteit van alle geldmarkt-tarieven.

De kapitaalmarkt.

Het koersniveau op de aandelenmarkt vertoont, zoals uit onderstaande indexcijfers blijkt, gedurende de verslagweek enige daling. Waarschijnlijk is de heersende opinie, volgens welke de positie van de gulden de laatste tijd veel sterker is geworden, hieraan niet vreemd.

Wat de in Amsterdam genoteerde internationale fondsen betreft, was de invloed van vraag en aanbod voor buitenlandse rekening groot. In het bijzonder de koersstijging van aandelen Koninklijke moet hieraan worden toegeschreven; binnenlandse factoren, o.a. aanbod uit hoofde van omzetting van converteerbare obligaties dezer onderneming in aandelen, werkten remmend op deze stijging.

Het slagen van enkele obligatie-emissies, waarvan de emissievoorwaarden een novum inhielden (premiëning, 4¹/₂ en 5 pCt leningen), heeft het gevoel versterkt, dat er „grond” in de obligatiemarkt is gekomen. Hoewel te bezien blijft, of in verband met het bestaande gebrek aan geldkapitaal deze situatie een permanent karakter zal dragen, is deze psychologische verandering niet van belang ontbloom. Het staat immers wel vast, dat de verwachtingen omtrent de rentevoet een belangrijke invloed uitoefenen op het feitelijke beloop er van. Hierbij moet in aanmerking worden genomen, dat de grote institutionele beleggers geenszins belang hebben bij een verdere aanmerkelijke stijging van de rentevoet hier te lande. Een dergelijke stij-

ging toch versterkt de wens bij verzekerden, spaarders enz. naar premieverlaging, verhoging der rentevergoeding, waartoe de institutionele beleggers uiteraard niet gaarne overgaan, terwijl zij anderzijds tot verdere koersverliezen op het ter beurze genoteerd obligatiebezit leidt.

	26 Oct. 1951	2 Nov. 1951
Aand. indexcijfers.		
Algemeen	152,3	150,6
Industrie	216,5	214,8
Scheepvaart	182,5	181,4
Banken	121,5	121,4
Indon. aandelen	50,6	49,9
Aandelen.		
A.K.U.	165 ^{1/2}	164
Philips	178 ^{1/4}	175
Unilever	230 ^{1/4}	218 ^{3/4}
H.A.L.	184 ^{3/4}	186 ^{1/2}
Amsterdam Rubber	102 ^{1/4}	98 ^{3/4}
H.V.A.	110 ^{1/2}	108 ^{1/4}
Kon. Petroleum	300 ^{1/4}	303 ^{1/4}
Staatsobligaties.		
2 ^{1/2} pCt N.W.S.	70 ^{11/16}	72 ^{1/16}
3—3 ^{1/2} pCt 1947	85 ^{1/2}	86 ^{1/16}
3 pCt Invest. certif.	88 ^{1/4}	89
3 ^{1/2} pCt 1951	93	94 ^{7/16}
3 pCt Dollarlening	101 ^{3/8}	101

J. C. B.

STATISTIEKEN

DE NEDERLANDSCHE BANK.

(Voornaamste posten in duizenden guldens).

Data	Munt en muntmateriaal	Vorderingen en geldswaardige papieren, luitende in buitenlandse geldsoorten	Buitenlandse betaal-middelen	Vorderingen in guldens, voortvloeiende uit betalings-accorden	Voorschotten in rekening in courant
1 Oct. '51	1.195.016	826.433	5.277	297.580	233.413
8 Oct. '51	1.195.172	867.371	6.030	296.505	234.086
15 Oct. '51	1.195.268	929.545	7.113	304.340	223.807
22 Oct. '51	1.201.088	826.569	7.679	297.117	214.088
29 Oct. '51	1.201.241	893.676	8.038	295.547	217.264
5 Nov. '51	1.201.316	908.138	8.480	293.335	222.076

Data	Bankbiljetten in omloop	Saldis in rekening courant				
		Totaal	's Rijks Schatkist	's Rijks Schatkist bijzondere rekening	Saldis voortvloeiende uit betalings-accorden	Andere saldis van niet-inge-zetenen
1 Oct. '51	2.846.829	2.292.981	—	1.722.261	253.549	114.595
8 Oct. '51	2.802.236	2.289.468	34.979	1.722.261	255.965	114.095
15 Oct. '51	2.778.919	2.285.299	26.575	1.722.261	253.551	112.958
22 Oct. '51	2.765.627	2.256.209	47.103	1.745.367	220.173	113.563
29 Oct. '51	2.840.583	2.239.709	1.252	1.745.366	237.825	113.415
5 Nov. '51	2.844.175	2.286.035	44.342	1.745.366	231.058	113.622

DE KOLENPOSITIE VAN NEDERLAND ¹⁾

(in 1.000 kg)

Maand	Productie Limburgse mijnen	Productie per ondergrondse arbeider per dienst	Verzonden voor binnenlandse behoefte	Invoer
Maandgem. 1947	842.029	1,638	648.215	299.653
Maandgem. 1948	919.360	1,683	671.607	286.272
Maandgem. 1949	975.414	1,735	718.454	338.998
Maandgem. 1950	1.020.614	1,754	721.849	349.946
Januari 1951	1.077.623	1,767	753.329	260.740
Februari 1951	987.656	1,816	720.403	373.159
Maart 1951	1.116.454	1,810	809.130	499.704
April 1951	1.025.223	1,740	724.838	405.250
Mei 1951	1.001.044	1,730	685.547	447.627
Juni 1951	1.046.276	1,704	747.299	389.871
Juli 1951	1.036.511	1,702	737.311	425.964
Augustus ²⁾ 1951	1.035.013		759.031	

¹⁾ Bron: „Statistisch Bulletin van het C.B.S.“

²⁾ Voorlopige gegevens.

INLEGGINGEN EN TERUGBETALINGEN BIJ DE SPAARBANKEN IN NEDERLAND ¹⁾

(in miljoenen guldens)

Maand	Inleggingen			Terugbetalingen			Saldo
	R.P.S.	Part.	Totaal	R.P.S.	Part.	Totaal	
Tot. '46	246,4	295,1	541,5	544,5	377,1	921,6	—380,1
Tot. '47	253,7	307,5	561,2	316,2	285,7	601,9	—40,7
Tot. '48	252,7	345,8	598,5	351,3	361,1	712,4	—113,9
Tot. '49	288,3	401,2	689,5	322,7	359,5	682,2	+ 7,3
Tot. '50	285,1	418,0	703,1	389,2	428,9	818,1	—115,0
Jan. '51	24,5	41,0	65,5	35,1	43,1	78,2	—12,7
Febr. '51	22,8	38,3	61,1	42,4	46,4	88,8	—27,7
Mrt '51	19,3	30,3	49,6	46,7	46,7	93,4	—43,8
Apr. '51	16,9	28,8	45,7	35,2	40,2	75,4	—29,7
Mei '51	22,4	36,9	59,3	30,7	40,5	71,2	—11,9
Juni '51	22,4	34,1	56,5	29,2	37,8	67,0	—10,5
Juli '51	25,4	35,5	60,9	31,5	40,4	71,9	—11,0
Aug. '51	28,5	36,7 ²⁾	65,2	25,6	30,7 ²⁾	56,3	+ 8,9

¹⁾ Bron: Statistisch Bulletin C.B.S.

²⁾ Voorlopige gegevens.

WERKLOOSHEID EN WERKVERRUIMING IN NEDERLAND ¹⁾

Maand	Geheel werklozen	Geheel wachtgelders	Geregistreerde D.U.W.-arbeiders ²⁾
30 Sept. 1950	49.885	118	10.304
31 Oct. 1950	48.512	172	20.779
30 Nov. 1950	56.584	522	25.217
31 Dec. 1950	80.904	2.156	31.800
31 Jan. 1951 ³⁾	83.200	1.700	31.800
28 Febr. 1951	66.700	900	36.600
31 Mrt. 1951	57.800	500	32.700
30 April 1951	53.400	200	28.000
31 Mei 1951	46.800	300	22.300
30 Juni 1951	43.200	400	17.700
31 Juli 1951	51.100	300	16.500
31 Aug. 1951	53.800	400	17.300
30 Sept. 1951	64.400	500	14.100

¹⁾ Bron: „Statistisch Bulletin C.B.S.“

²⁾ ncl. vorstwerklozen, zieken, arbeiders, die ongevallenuitkering ontvangen, benevens een aantal personen, dat in het „vrije bedrijf“ werk vond, zonder dat de arbeidsbureaux hiervan tijdig bericht ontvingen.

³⁾ Van 31 Januari 1951 af zijn de cijfers afgerond op honderdtallen.

ENIGE INDEXCIJFERS VAN DE INDUSTRIËLE PRODUCTIE IN NEDERLAND ¹⁾

1938 = 100	1948	1949	1950	April 1951	Mei 1951	Juni 1951	Juli 1951 ⁴⁾	Aug. 1951 ⁴⁾
Algem. productie-index van de industrie	113	126	139	157	145	143	135	136
Steenkolen	82	87	91	99	89	93	92	92
Electriciteit, afgeleverd aan het net	173	196	229	250	215	202	204	217
Gas	120	124	138	163	142	130	134	133
Stikstofmeststoffen	82	88	154	194	206	199	203	199
Ruw ijzer	165	162	170	203	188	180	199	205
Walsproducten van ijzer en staal ⁵⁾	210	270	302	398	369	385	357	346
Rijwielen	122	153	185	249	195	158	129	113
Cement	129	124	130	159	139	161	169	162
Metselstenen	93	104	114	107	110	118	122	126
Deuren	110	109	139	167	157	164	121	166
Rubber (gehele industrietak)	288	261	330	395	369	323	277	286
Courantenpapier	81	84	90	118	110	99	89	
Katoen- en linnenweverijen	71	79	87	96	107	106		
Tricotage-industrie	107	134	167	185	162	151		
Schoeisel (excl. pantoffels)	137	137	148	203	182	150	97	123
Sigaren ⁶⁾	100	114	101	99	92	91	87	85
Sigaretten ⁶⁾	100	115	143	145	175	177	158	169
Boter	70	83	92	70	129	121	112	107
Margarine	149	203	244	184	233	248	273	
Kaas	77	102	97	100	155	172	162	158

¹⁾ Bron: C.B.S.; betekent: de gegevens ontbreken.

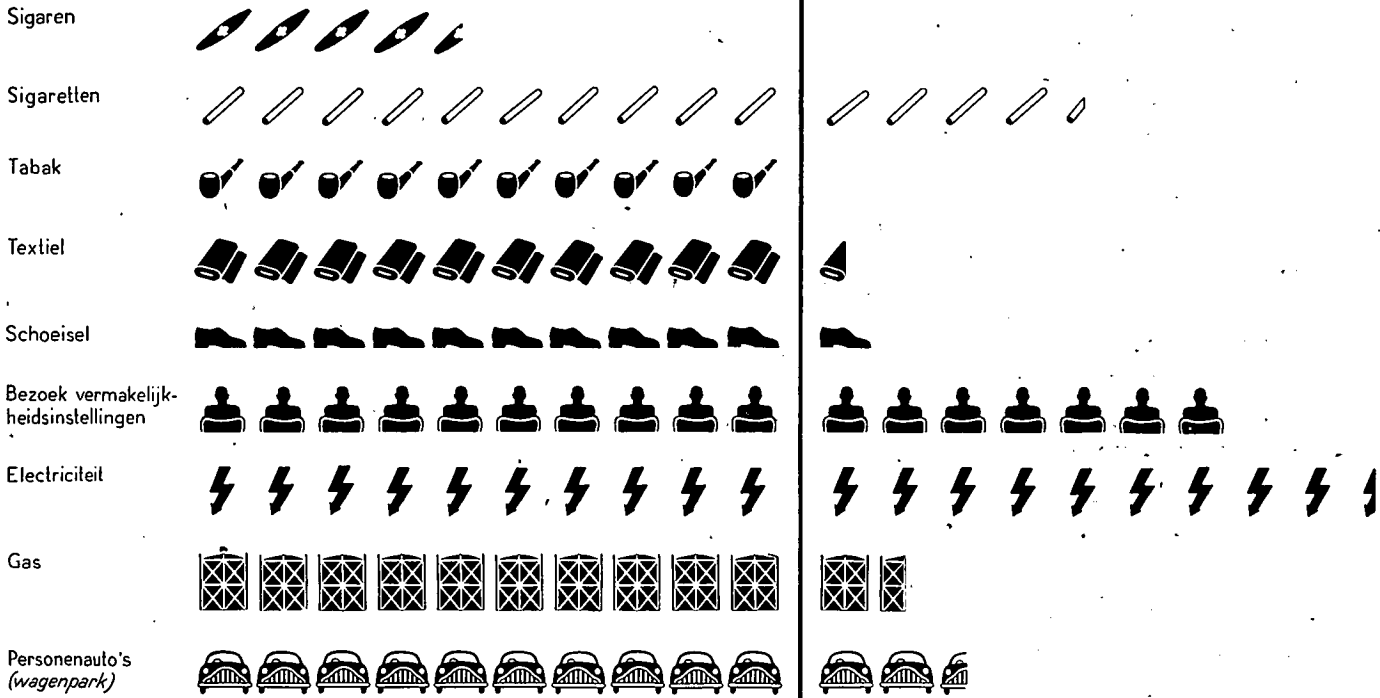
²⁾ 1940 = 100.

³⁾ 1948 = 100.

⁴⁾ Voorlopige gegevens.

GRAFIEKEN

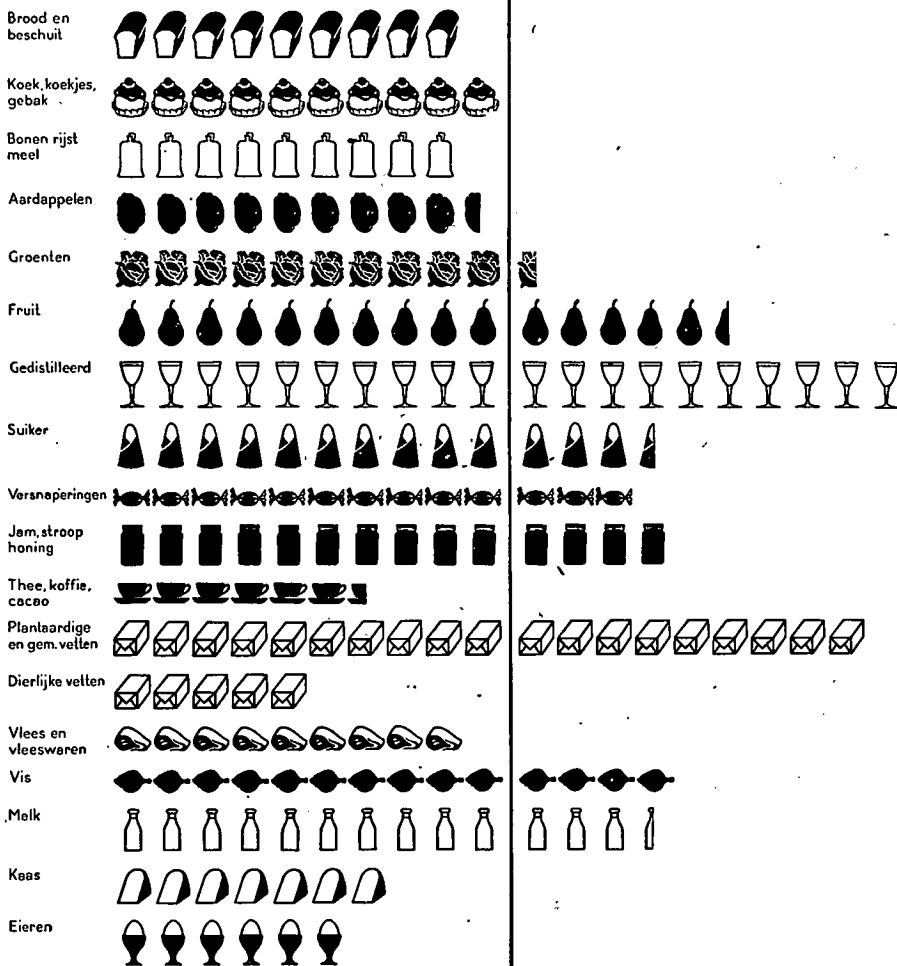
Het verbruik van een aantal industriële consumptiegoederen in 1950 per hoofd (in % van het verbruik in 1938)

Elk figuurtje stelt 10% voor van het verbruik in 1938

Bron: Centraal Economisch Plan 1951.

Het verbruik van voedings- en genotmiddelen in 1950 per hoofd (in % van het verbruik in 1938)

Elk figuurtje stelt 10% voor van het verbruik in 1938

Bron: Centraal Economisch Plan 1951.

★

Abonneer

U op

Economisch-
Statistische
Berichten

★

- Diversen -

Kaiser 1950

Exportmodel, staalgrijs, in st. v. nw., 39000 km gel. Heater, Radio, spotl. Prijs f 6250. Heemraadsplein 2a, R'dam.

VOOR KANTOOR OF ★ BEDRIJF ★

Vraag en aanbod inzake Kantoorbehoeften, Brandkasten, Machines, Gebouwen, Industrie-terreinen, enz.

Ter overname aangeb. vrijwel ongebruikte

Electrische Schrijfmachine

merk „Electromatic“, wagenbreedte 28“. Bouwjaar 1940. Vaste prijs f 1000,—. Serieuze reflectanten gelieven te schrijven onder no. E.-S.B. 45-2, bur. v. d. bl., Postbus 42, Schiedam.

Koninklijke
Nederlandsche
Boekdrukkerij
H. A. M. Roelants
Schiedam

NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ VOOR DE WALVISCHVAART N.V.

Gevestigd te Amsterdam

*

UITGIFTE VAN 7500 GEWONE AANDELEN, elk groot nominaal f 1000.— aan toonder,

ten volle delende in de winst van het boekjaar 1951/52, aangevangen op 1 Juli 1951, en van volgende boekjaren.

Ondergetekenden berichten, dat zij de inschrijving op bovengenoemde aandelen openstellen op

DONDERDAG 15 NOVEMBER 1951,

van des voormiddags 9 uur tot des namiddags 4 uur,
ten kantore van

**Nederlandsche Handel-Maatschappij, N.V.,
De Twentsche Bank N.V.,**

te Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage,

TOT DE KOERS VAN 100 pCt.,

op de voorwaarden van het prospectus dd. 6 November 1951.

Prospectussen en inschrijvingsbiljetten zijn verkrijgbaar bij de inschrijvingskantoren.

**Nederlandsche Handel-Maatschappij, N.V.
De Twentsche Bank N.V.**

Amsterdam, 6 November 1951.

beschikbare krachten

Industriële organisatie zoekt in verband met beperking van haar bureau een passende werkring voor haar

Juridische medewerker

Betrokken jurist, die economisch is geschoold, beschikt over ruime ervaring op het terrein van de organisatie van het bedrijfsleven. Prima referenties staan ten dienste. Br. No. Z 8636. Adv. Bur. ALTA, Pausdam, Utrecht.

Ondernemingen, die het beste leidende personeel zoeken, speciaal met economische scholing, roepen sollicitanten op door middel van een annonce in de rubriek „Vacatures“. Het aantal reacties, dat deze annonces tengevolge hebben, is doorgaans uitermate bevredigend: begrijpelijk omdat er bijna geen grote instelling is, die dit blad niet regelmatig ontvangt en waar het niet circuleert. Opdrachten voor het volgende nummer dienen zaterdag a.s. in ons bezit te zijn.

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

UITGAVE VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

Adres voor Nederland: Pieter de Hoochstraat 5, Rotterdam (W.)
Telefoon Redactie en Administratie 38040. Giro 8408.

Bankiers: R. Mees en Zoonen, Rotterdam.

Redactie-adres voor België: Seminarie voor Gespecialiseerde Economie
14, Universiteitstraat, Gent.

Abonnementen: Pieter de Hoochstraat 5, Rotterdam (W.).
Bankiers: Banque de Commerce, Brussel.

□

Abonnementsprijs, franco per post, voor Nederland f 26,— per jaar,
voor België/Luxemburg f 28,— per jaar, te voldoen door storting van
de tegenwaarde in Belgische francs bij de Banque de Commerce te
Brussel of op haar Belgische postgirorekening no 260.34.

Uniegebieden en Overzeese Rijkdelen (per zeepost) f 26,—, overige
landen f 28,— per jaar.

Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts worden
beëindigd per afspraak van het kalenderjaar.

Aangetekende stukken in Nederland aan het Bijkantoor Westzeedijk,
Rotterdam (W.).

ADVERTENTIES.

Alle correspondentie betreffende advertenties te richten aan de Firma
H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam (Telefoon 69300
toestel 6). Advertentie-tarief f 0,43 per mm. Contract-tarieven op
aanvraag. Rubrieken „Vacatures“ en „Beschikbare krachten“ f 0,60
per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt zich het recht
voor om advertenties zonder opgaaf van redenen te weigeren.

Losse nummers 75 cents, resp. 10 B. francs.